

*ZZP'ers en het sociale stelsel:
op weg naar herziening?*

Fabian Dekker
Monique Stavenuiter

ZZP'ers en het sociale stelsel: op weg naar herziening?

Fabian Dekker
Monique Stavenuiter

December 2012

Inhoud

1	Inleiding	5
1.1	Achtergrond	5
1.2	Probleemstelling en onderzoeksvragen	7
1.3	Theoretisch kader	8
1.4	Leeswijzer	8
2	Literatuurreview: determinanten zzp-schap	9
2.1	Inleiding	9
2.2	De onderzoeksaanpak	9
2.3	Zzp'ers: definiëring en kenmerken	10
2.4	Determinanten zelfstandig ondernemerschap zonder personeel	14
2.5	Conclusie	26
3	De trendmatige groei van het zzp-schap	29
3.1	Inleiding	29
3.2	Trends	29
3.3	Resultaten decompositieanalyse	31
3.4	Decompositie groei zzp-schap in de periode 1996-2010	35
3.4	Wat brengt de toekomst?	38
3.5	Slotbeschouwing	47
4	Consequenties: sociale zekerheid	49
4.1	Inleiding	49
4.2	Zzp'ers en opvattingen over sociale zekerheid	50
4.3	Een heterogene groep staat verbondenheid in de weg?	51
5	Sociale zekerheid en zzp: aandacht voor keuzevrijheid én bescherming	57
	Literatuur	61
	Bijlage	69
	Lijst van gesproken personen	69

1 *Inleiding*

*‘In de toekomst zullen steeds meer werknemers zich organiseren als eenmans-bv’
(Rinnooy Kan, 2007)¹*

1.1 *Achtergrond*

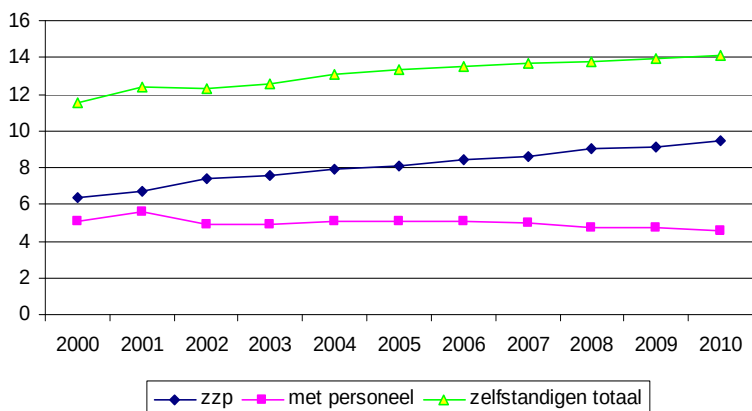
Steeds vaker lezen we in de beleidsmatige en wetenschappelijke literatuur over het einde van ‘de baan voor het leven’ (WRR, 2007). Mede door een verhevigde internationale concurrentie worden werknemers meer geconfronteerd met baanwisselingen en korte perioden van inactiviteit. Het voltijds werken als werknemer in loondienst is niet langer de norm op de hedendaagse arbeidsmarkt. Hoewel de meeste werkenden nog altijd werknemer in loondienst zijn (Dekker & Kösters, 2010), is er tegelijkertijd wel degelijk een aanzienlijke dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt. Zo wisselt gemiddeld een vijfde van de Nederlandse werknemers jaarlijks van baan (SCP, 2005). Daarnaast springt de opmars van de zelfstandige zonder personeel (zzp’er) in het oog (Dekker & Kösters, 2010). Deze groep is niet werkzaam op basis van een arbeidsovereenkomst, maar op basis van een ‘opdracht’. Hoewel dit geen volledig nieuw fenomeen is (Wennekers & Folkeringa, 2002) starten steeds meer mensen als zelfstandig ondernemer - dikwijls zonder hierbij personeel in dienst te nemen.² Figuur 1 geeft de ontwikkeling weer van het aandeel werknemers en zelfstandigen (met en zonder personeel)³ in de werkzame beroepsbevolking in de periode 2000-2010.

1 Citaat van Alexander Rinnooy Kan in: Van Genabeek et al. (2007:69).

2 Soms wordt ook wel gesproken over freelancers, zoals in de journalistiek gebruikelijk is.

3 Hieronder vallen personen met als (hoofd)baan het verrichten van arbeid voor eigen rekening of risico in een eigen bedrijf of praktijk, of in een zelfstandig uitgeoefend beroep en die daarbij geen personeel in dienst hebben.

Figuur 1 Ontwikkeling zelfstandig ondernemerschap en werknemers in loondienst in Nederland, 2000-2010 (% werkzame beroepsbevolking)

Bron: CBS Statline, 2011

Duidelijk is dat het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking in het afgelopen decennium aanzienlijk is gegroeid: van 6,4 % in 2000 tot 9,5% in 2010, oftewel een stijging van bijna 50%. Dit aandeel lijkt met de economische crisis niet af te vlakken, integendeel. Volgens de laatste cijfers van het CBS zijn er op dit moment circa 760.000 zzp'ers in Nederland (derde kwartaal 2012). Het gaat dan om 10,2% van de werkzame beroepsbevolking.⁴

Met de bovenstaande constatering is overigens helemaal niet gezegd dat Nederland internationaal vooroploopt. Uit Europese statistieken blijkt dat het aandeel zzp'ers in Nederland 8,7% bedraagt in 2007, tegen 10,5% voor de andere landen van de Europese Unie (EU-27). Tegelijkertijd zien we wél dat de groei van het aandeel zzp'ers vooral in Nederland bovengemiddeld is in de afgelopen jaren (European Foundation, 2010). De bevindingen in de onderzoeksliteratuur laten eenzelfde beeld zien: de zzp'er neemt toe op de Nederlandse arbeidsmarkt, waarbij we steeds meer toegroeien naar het Europese gemiddelde.

Maar hoe is de opmars van de zzp'er eigenlijk te verklaren? Wat betekent een voortschrijdende toename van zzp'ers uiteindelijk voor de vormgeving van bestaande instituties, zoals het stelsel van sociale zekerheid? Wat betekent een doorgroei van de zzp'er bijvoorbeeld voor het pensioenstelsel en sociale risico's zoals ziekte, arbeidsongeschiktheid en kennisveroudering?

4 Achter dit aantal gaat overigens wel de nodige beweging schuil. Bosch (2011:97) komt op basis van een periode van zes jaar tot de conclusie dat ongeveer de helft van de ondernemers na zes jaar niet meer als zelfstandige actief is. Mevissen et al. (2012) becijferen dat na een periode van vijf jaar nog 41% actief is als zzp'er. Wat dat betreft is het werken als zzp'er voor veel personen een 'tussenstation' op de arbeidsmarkt.

Over de toekomstige ontwikkeling van het aantal zzp'ers en de gevolgen voor het sociale zekerheidsstelsel is bijzonder weinig bekend. Tegelijkertijd zijn dit vanuit wetenschappelijk en beleidsmatig perspectief belangrijke issues. De SER besteedde in een recent advies uitgebreid aandacht aan zzp'ers op de arbeidsmarkt (SER, 2010). Maar juist de vraag of de groei zich in de toekomst doorzet en wat dit vervolgens betekent voor het stelsel van sociale zekerheid, blijft onbeantwoord. Deze thematiek staat in dit onderzoek centraal. We gaan uitgebreid op zoek naar factoren die de opkomst van het zzp-schap kunnen verklaren. We bezinnen ons op de vraag of deze ontwikkeling zich doorzet en wat dit in de toekomst betekent voor het sociale zekerheidsstelsel. De hamvraag is of het stelsel van sociale zekerheid in de toekomst herziening behoeft. Zoals gezegd gaat vooralsnog (en ten onrechte) in de onderzoeksliteratuur weinig aandacht uit naar deze vraag.

In de volgende paragraaf beschrijven we allereerst de centrale vraagstelling en de hieruit afgeleide onderzoeksvragen die aan ons onderzoek ten grondslag liggen.

1.2 Probleemstelling en onderzoeksvragen

Centraal in het onderzoek staat de volgende vraagstelling:

Welke groei van het aantal zzp'ers is in de toekomst te verwachten en wat zijn de gevolgen van deze verwachte groei voor het stelsel van sociale zekerheid?

Op basis van de centrale probleemstelling formuleren we de volgende drie onderzoeksvragen:

1. Welke factoren bepalen de keuze voor het zelfstandig ondernemerschap zonder personeel?
2. Welke groei van het aantal zzp'ers is er op de korte en de lange termijn te verwachten?
3. Wat zijn de effecten voor het stelsel van sociale zekerheid?

We voeren het onderzoek uit via een zogenaamde *mixed methods* onderzoeks-aanpak (Creswell, 2009). Dat wil zeggen dat we kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden integreren om de voorliggende vragen nauwkeurig te kunnen beantwoorden. Wij verwachten dat het gebruik van verschillende methodieken bijdraagt aan een verhoogde 'geldigheid' van onze bevindingen. Nadat we in een eerste kwalitatief onderzoeksdeel de theoretisch relevante achtergrondkenmerken in beeld hebben gebracht die de opkomst van het zzp-schap kunnen verklaren, worden er in een vervolgstap statistische analyses verricht naar de decompositie van de historische groei van het aandeel zzp'ers op de Nederlandse arbeidsmarkt. De uitkomsten van deze

decompositie vormen de basis voor twee scenario's van de toekomstige ontwikkeling van het aandeel zzp'ers. Onze overweging voor het doen van scenario-analyses is dat een meer eenvoudige extrapolatie van de data niet altijd even trefzeker is (zie ook Schnabel, 2000). De te ontwikkelen scenario's hebben betrekking op de korte (komende tien jaar) en de lange termijn (komende twintig jaar). In het deel dat hierop volgt is de visie weergegeven van 13 experts op de domeinen arbeidsmarkt en sociale zekerheid op de gevolgen van de geschetste scenario's voor het stelsel van sociale zekerheid. In de afzonderlijke hoofdstukken komen deze methodieken uitgebreider ter sprake.

1.3 *Theoretisch kader*

We benaderen het verschijnsel zzp'er vanuit verschillende theoretische optieken: economisch, beleidsjuridisch en sociologisch. Waar economische benaderingen zich richten op processen van globalisering en economische herstructurering, heeft de beleidsjuridische invalshoek oog voor de bestaande wettelijke kaders voor zzp'ers en de wettelijke (kwaliteits)vereisten om zzp'ers in te passen in sectoren, zoals de zorg.⁵ Vanuit sociologisch gezichtspunt zijn sociaal-culturele veranderingen in de samenleving, zoals individualisering, centrale aandachtspunten om de groei van het aandeel zzp'ers beter te kunnen begrijpen. In dit onderzoek worden de verschillende bijdragen uit uiteenlopende disciplines, die elkaar soms overlappen, besproken op hun relevantie voor de verklaring van de opkomst van de zzp'er in Nederland.

1.4 *Leeswijzer*

De opbouw van deze studie is als volgt. In hoofdstuk 2 vatten we het in de afgelopen decennia gepubliceerde onderzoek rondom zzp'ers samen. In het deel dat volgt staat de toekomstige ontwikkeling van het zelfstandig ondernemerschap in Nederland centraal. In hoofdstuk 4 besteden we aandacht aan de gevolgen van de toekomstige ontwikkeling van het aantal zzp'ers voor het stelsel van sociale zekerheid. In het afsluitende hoofdstuk wordt antwoord gegeven op de verschillende onderzoeksvragen. Dit hoofdstuk bevat bovendien een samenvattende beschouwing waarin we de eventuele herziening van het sociale zekerheidsstelsel afzetten tegen de huidige situatie.

5 Denk in dit kader aan de verwachte Wet Cliëntenrechten Zorg (WCZ) waarin de kwaliteitseisen van individuele zorgverleners in de AWBZ staan omschreven, waaronder de randvoorwaarden voor zzp'ers. Per 1 januari 2013 zijn zzp'ers in ieder geval in staat om direct een contract af te sluiten met een zorgkantoor dat de verzorging en verpleging inkoopt.

2 *Literatuurreview: determinanten zzp-schap*

2.1 *Inleiding*

In het eerste empirische deel van dit onderzoek staan de determinanten van het zelfstandig ondernemerschap zonder personeel centraal. Op basis van de bestaande (inter)nationale literatuur schetsen we een *state-of-the-art* overzicht van het onderzoek naar zzp'ers. Welke groepen maken de stap naar het zelfstandig ondernemerschap zonder personeel en wat zijn hierbij de belangrijkste beweegredenen? Alle beschikbare onderzoeken zijn door ons systematisch verzameld, bestudeerd en samengevat. De nadruk in de analyse ligt op de macro-economische, institutionele, sociaal-culturele en individuele factoren die de opkomst van het zelfstandig ondernemerschap zonder personeel kunnen verklaren. We plaatsen deze factoren in een overzichtelijke matrix. Naast de bestudering van het empirische materiaal dat voorhanden is en ons inzicht geeft in de oorzaken van het zzp-schap, vormen de in dit hoofdstuk gepresenteerde resultaten tevens belangrijke bouwstenen voor modelschattingen ten aanzien van de groei van het zelfstandig ondernemerschap zonder personeel op korte en lange termijn en de gevolgen hiervan voor het sociale zekerheidsstelsel. Dit alles staat centraal in de hoofdstukken 3 en 4.

2.2 *De onderzoeksaanpak*

Voor het in kaart brengen van de determinanten achter het zzp-schap is gebruik gemaakt van verschillende databases en openbare websites van kennisinstituten. Allereerst is gebruik gemaakt van het PiCarta portaal. PiCarta bevat verschillende bestanden zoals de Nederlandse Centrale Catalogus en Online Contents. Dit laatste bevat de inhoudsopgaven van meer dan 17.000 tijdschriften. Naast PiCarta is ook gebruik gemaakt van de bibliografische databases EconLit en Sociological Abstracts. Deze databases bevatten tijdschriftartikelen op de vakgebieden economie, bedrijfskunde en sociologie. Tot slot zijn de websites van diverse onderzoeksinstituten zoals TNO, EIM en EIB geraadpleegd. Als zoektermen is hierbij gebruik gemaakt van zowel Nederlands- als Engelstalige trefwoorden, zoals 'self-employment

(without personnel/employees)', 'self-employed (without personnel/employees)', 'zzp'ers', 'zelfstandigen (zonder personeel)' en 'zelfstandig ondernemerschap (zonder personeel)'. De zoekperiode omvat de periode vanaf 1980 tot en met 2011. Met de bovenstaande zoekstrategie verwachten we verantwoorde conclusies te kunnen trekken. De zoektocht levert uiteindelijk vele honderden publicaties op, waarvan we de publicaties die gerelateerd zijn aan de oorzaken van het zzp-schap in de analyse hebben meegenomen. In de volgende paragrafen doen we hiervan verslag.

2.3 *Zzp'ers: definiëring en kenmerken*

Definiëring

Zelfstandig ondernemerschap wordt door de landelijke overheid steeds meer gestimuleerd als een belangrijke strategie om vanuit een uitkering weer te participeren op de arbeidsmarkt (zie voor een overzicht van de inspanningen van het ministerie van SZW: <http://agentschap.szw.nl>). Daarnaast erkent de Nederlandse overheid de voordelen van het ondernemerschap met betrekking tot het goed functioneren van de economie als geheel en als het gaat om het genereren van werkgelegenheid (zie Ministerie van Economische Zaken, 2007; of voor empirische uiteenzettingen over de toegevoegde waarde van zzp'ers: Berden et al., 2010; Van Praag & Versloot, 2008; Van Stel, 2008). Maar ondanks deze beleidsmatige aandacht is er nog veel onduidelijkheid over het begrip zzp'er (European Foundation, 2010).

In de literatuur worden zzp'ers ook wel de 'nieuwe zelfstandigen'⁶ genoemd, soms 'freelancers', maar door het ontbreken van juridische definities en het hierbij betrekken van verschillende kenmerken leidt het begrip vaak tot verwarring en onduidelijkheid (Aerts, 2007; Bosch & Van Vuuren, 2010). Duidelijk is dat de totale groep zzp'ers zich in ieder geval kenmerkt door een hoge mate van diversiteit. Veel verschillende groepen vallen onder de afkorting zzp'er, van directeur-groootaandeelhouders (DGA's), zelfstandige landbouwers, schilders en stukadoors, tot de zelfstandige zonder personeel die in de ICT-sector zijn of haar arbeidsdiensten aanbiedt. Ook kan er een onderscheid worden gemaakt naar zzp'ers die hier bewust voor kiezen en zzp'ers waarbij dit niet of in veel mindere mate het geval is. Ondanks dat zzp'ers samen een behoorlijk heterogene groep vormen, hanteren de meeste onderzoekers (grotendeels) een volgende afbakening die wij in dit onderzoek

6 Vaak gaat het dan om zzp'ers werkzaam in de zakelijke dienstverlening versus zzp'ers die werkzaam zijn in 'oude' sectoren, zoals de landbouw (Hessels & Vroonhof, 2003).

zoveel mogelijk zullen overnemen (CBS Statline, vgl. RWI, 2009; vgl. SER, 2010):⁷

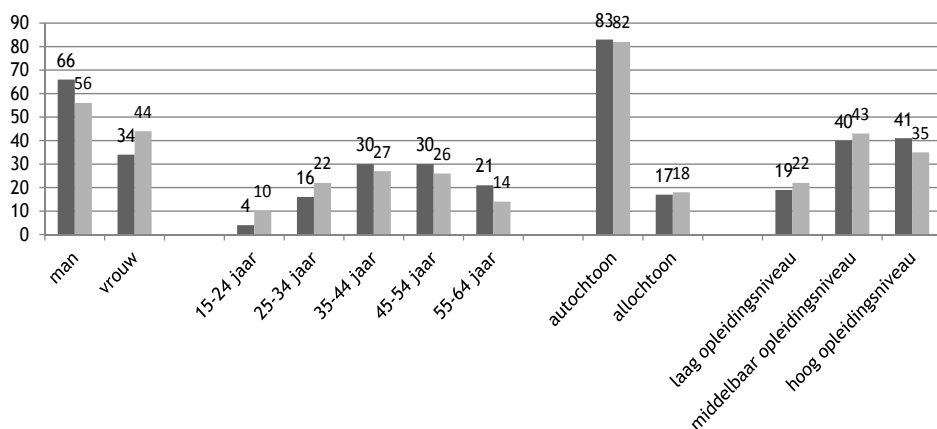
Een zzp'er is een ondernemer die geen personeel in dienst heeft, waarbij voor de vaststelling of er sprake is van een ondernemer de volgende criteria gelden: Een persoon die voor eigen rekening en risico zijn arbeid aanbiedt in een eigen bedrijf of praktijk, of in een zelfstandig uitgeoefend beroep en die daarbij geen personeel in dienst heeft.

In het vervolg van dit hoofdstuk worden de resultaten in het kader van de bovenstaande definiëring besproken.

Achtergrondkenmerken zzp'ers

We weten dat het aantal zzp'ers in Nederland toeneemt, maar wie zijn eigenlijk zzp'er? Op basis van CBS-data brengen we een aantal biografische achtergrondkenmerken van deze groep in kaart (figuur 2).

Figuur 2 Achtergrondkenmerken zelfstandig ondernemers zonder personeel en werknemers, 2010 (in afgeronde %)

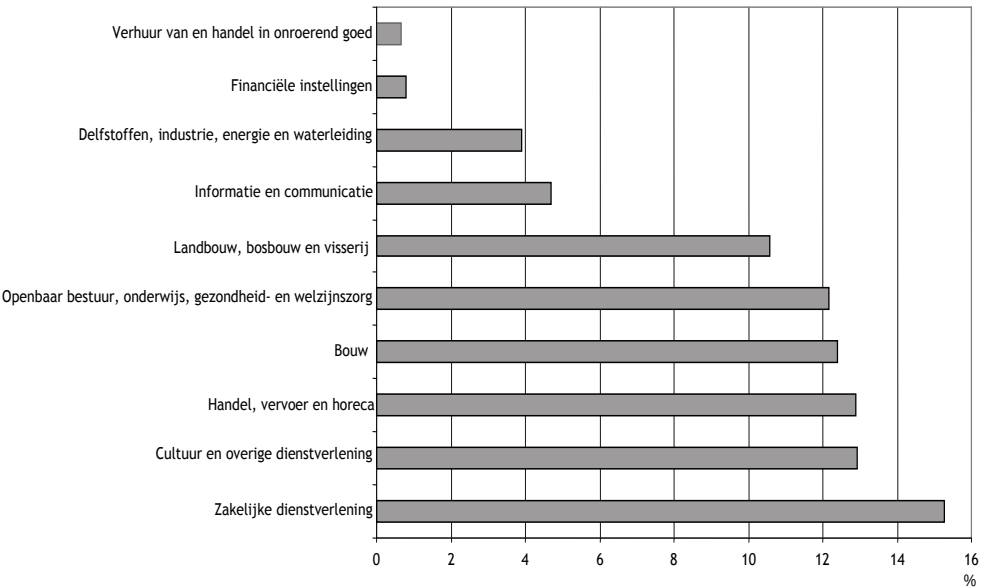
Bron: CBS Statline (2011)

Uit de figuur blijkt dat de meeste zzp'ers in Nederland zich bevinden in de leeftijdscategorie van 35 tot en met 54 jaar. Dat de meeste zzp'ers relatief wat ouder zijn heeft mogelijk te maken met de periode die nodig is om benodigd startkapitaal en een voldoende groot zakelijk netwerk op te bouwen

7 De Sociaal-Economische Raad (SER, 2010:52) benoemt ook expliciet een aantal andere kenmerken, zoals bekendmaking van het ondernemerschap en het streven naar meerdere opdrachtgevers. Buiten haar definiëring valt de directeur-groootaandeelhouder (dga). De Belastingdienst hanteert weer een iets andere manier om de groep zzp'ers af te bakenen. Dit gebeurt in het kader van het afgeven van een 'Verklaring Arbeidsrelatie' (VAR): '(...) alle IB-ondernemers zonder personeel en alle rechtspersonen met één werknemer die tevens directeur-groootaandeelhouder is' (zoals geciteerd in: SER, 2010:176).

in verband met het binnenhalen van opdrachten (Blumberg & De Graaf, 2004). Verder zien we dat het vooral mannelijke en autochtone personen zijn die als zzp'er in ons land actief zijn. De lager opgeleiden zijn relatief in de minderheid. Dat hogeropgeleiden eerder voor het zelfstandig ondernemerschap kiezen kan te maken hebben met het relatief grote verschil in inkomsten tussen het werknemerschap en het zelfstandig ondernemerschap voor deze groep (Dekker & Kösters, 2011). Met andere woorden: ondernemen loont! Ook in vergelijking met werknemers in loondienst bestaat de categorie zzp'ers meer uit mannen, ouderen en hoger opgeleiden (zie ook Berden et al., 2010). Vooral de verschillen als het gaat om de variabelen sekse en opleidingsniveau vallen op. Zzp'ers zijn gemiddeld genomen ook wat ouder dan werknemers (44 jaar versus 40 jaar; zie RWI, 2009). Als we naar de sectoren kijken waarbinnen zzp'ers opereren dan zien we dat de (zakelijke) dienstverlening, handel en bouwnijverheid het omvangrijkst zijn (Taal, 2010; zie ook figuur 3).⁸

Figuur 3 Zzp'ers naar sector, 2009 (% totaal)

Bron: Dekker & Kösters (2010)

8 De laatste jaren neemt het aandeel zzp'ers ook bovengemiddeld toe in de sectoren zorg en welzijn (RWI, 2011).

Verder is op basis van bestaande gegevens duidelijk dat de eenmanszaak het meest gekozen wordt als rechtsvorm gevolgd door de bv (Kamer van Koophandel, 2009). Ten slotte weten we dat ruim twee derde van de zzp'ers minimaal 35 uur per week werkt. Gemiddeld gaat het om een lengte van 42 uur per week, versus 35 uur per week voor de doorsnee werknemer (Mevisen & Van den Berg, 2011).

Hybride ondernemerschap: the best of both worlds?

Wat in de beschrijvende statistieken van figuur 2 niet naar voren komt zijn de omvang en achtergrondkenmerken van het zogenaamde hybride ondernemerschap. Dit zijn personen die het zelfstandig ondernemerschap combineren met het hebben van een baan in loondienst. Urlings (2009) becijfert dat circa 30% van alle personen die de overstap maakt naar het zelfstandig ondernemerschap een hybride ondernemer is in de periode 2003-2004. De Belastingdienst komt zelfs tot een percentage van 45 (SER, 2010).⁹ Dit type ondernemerschap combineert de (financiële) risico's en voordelen van de verschillende arbeidsrelaties en concentreert zich vooral in de sectoren landbouw, zorg en overige dienstverlening.¹⁰ Een reden voor het zoeken van (enige vorm van) zekerheid en stabiliteit via een baan in loondienst is mogelijk de behoefte aan compensatie voor de onzekerheid en lagere inkomsten uit het zelfstandig ondernemerschap, maar specifiek onderzoek naar dit nieuwe fenomeen is zeker gewenst.

Schijnzelfstandigen: werken in een grijs gebied

De meeste zelfstandigen zonder personeel kiezen bewust voor het ondernemerschap met de grote ervaren vrijheid als belangrijkste motief (Vroonhof et al., 2008). Onder de groep zzp'ers kunnen zich echter ook 'verkapte werknemers' bevinden, of: 'schijnzelfstandigen'.¹¹ Deze zzp'ers zijn feitelijk werknemers die zich gedwongen door een opdrachtgever (vaak de voormalige werkgever) laten inhuren als zelfstandige. Vaak wordt er hierbij gewerkt voor één opdrachtgever en bestaat er een gezagsverhouding tussen opdrachtgever en opdrachtnemer. De schijnzelfstandige is hierbij volledig afhankelijk van zijn centrale opdrachtgever en verschilt in die zin niet van reguliere werknemers (zie ook Kautonen et al., 2010). Uit internationaal onderzoek komt naar voren dat het met name mannen, ouderen en lager opgeleiden zijn die tot de categorie schijnzelfstandigen behoren (Muehlberger & Pasqua, 2006). Ook is een algemene veronderstelling dat het risico op schijnzelfstandigheid in bepaalde sectoren groter is dan in andere sectoren, zoals de bouw (vgl.

9 Het gaat hierbij om een combinatie van winst uit onderneming en loon- of pensioeninkomsten.

10 Bruins (2006) toont aan dat een substantieel deel van de zelfstandig ondernemers (30%) andere inkomstenbronnen heeft, met name via werk uit loondienstbetrekking.

11 Een andere benaming hiervoor is 'pseudo-zelfstandige' of in het Engels 'dependent self-employment' (zie bijvoorbeeld OESO, 2000).

Blumberg & De Graaf, 2004). Exacte cijfers over het aandeel schijnzelfstandigen in Nederland zijn echter niet voorhanden en de meningen over dit fenomeen lopen daarom sterk uiteen. Volgens de SER (2010) is het aandeel schijnzelfstandigen gering maar andere (voorzichtige) schattingen laten zien dat circa een op de drie zelfstandigen werkt in sectoren waar de grens tussen werknemer- en ondernemerschap lastig kan worden getrokken (Aerts, 2007:329). Bosch & Van Vuuren (2010) komen in hun artikel ook tot circa een derde. Ook in andere landen is sprake van schijnzelfstandigheid. Burchell et al. (1999) komen op basis van analyses in Engeland bijvoorbeeld tot een vergelijkbaar percentage als in Nederland maar onderzoek blijft over het algemeen schaars. Er is wel een sterk vermoeden dat schijnzelfstandigheid zich onder andere voordoet onder personen uit Midden- en Oost-Europese landen (MOE-landen; vgl. FNV, 2011). Doordat een arbeidsmigrant zich inschrijft (of laat inschrijven) in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel kan de tewerkstellingsvergunningplicht, die geldt tot 1 januari 2014, en premieafdrachten worden ontdoken. Jaarlijks verricht de Belastingdienst ongeveer 1.600 controles om schijnzelfstandigheid onder met name Bulgaren en Roemenen aan te pakken¹² (zie voor een uiteenzetting: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 2011). Ook in internationaal verband zijn exacte cijfers over de omvang van schijnzelfstandigheid niet voorhanden, maar uitgaande van de internationale arbeidsorganisatie (ILO) zijn er signalen die wel degelijk duiden op een toename (ILO, 2003).

Tot dusver hebben we bestaand cijfermateriaal getoond wat ons meer inzicht geeft in de achtergrondkenmerken van het zelfstandig ondernemerschap zonder personeel. Ook hebben we gememoreerd aan vormen van zelfstandig ondernemerschap die afwijken van de gangbare norm, te weten het hybride ondernemerschap en de schijnzelfstandigheid. In het vervolg van dit hoofdstuk richten we onze blik specifiek op de belangrijkste verklarende factoren achter de opkomst van het zzp-schap.

2.4 *Determinanten zelfstandig ondernemerschap zonder personeel*

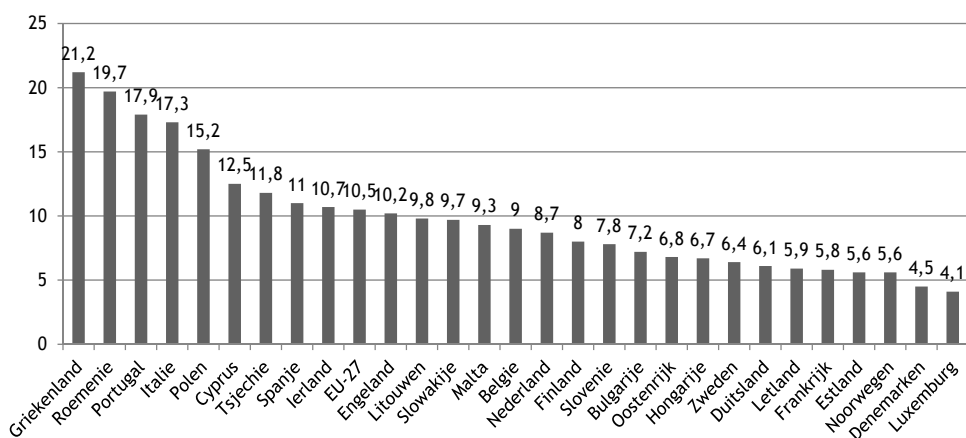
De groei van het zzp-schap in Nederland kan volgens ons pas goed begrepen worden door meerdere analyseniveaus in het verhaal te betrekken. Het is immers goed denkbaar dat zowel kenmerken in de macro-omgeving, de specifieke institutionele context, sociaal-culturele processen en individuele factoren van belang zijn om het verschijnsel te verklaren.

Voordat we inzoomen op de mogelijke verklaringen achter de opkomst van het zzp-schap staan we stil bij enkele onderzoeksresultaten. Daaruit blijkt dat tussen landen (maar ook door de tijd heen) grote verschillen bestaan in de

12 Er wordt hierbij onder andere gekeken naar het aantal opdrachtgevers en de omvang van de omzet.

mate waarin het verschijnsel zzp'er voorkomt (Blanchflower, 2000). Figuur 4 laat zien dat Nederland zeker niet tot de internationale koplopers behoort in het jaar 2007. Griekenland, Roemenië, Portugal en Italië zijn de landen met de meeste zzp'ers. Wel is Nederland een van de landen met de relatief grootste stijging van het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking (European Foundation, 2010).¹³ Welke factoren kunnen we in verband brengen met deze sterke opkomst? Verschillende auteurs hebben betoogd dat de hoogte van het zzp-schap afhankelijk is van macro-economische, institutionele, culturele en - op het micro-niveau - van individuele factoren. We gaan in deze paragraaf in op wat er vanuit de literatuur over de opkomst van de zzp'er precies bekend is.

Figuur 4 Zelfstandig ondernemers zonder personeel in Europa, 2007
(% werkzame beroepsbevolking)¹⁴

Bron: European Foundation (2010)

De macro-omgeving: conjunctuur en structuur arbeidsmarkt

De ontwikkeling van het aandeel zzp'ers kan ten eerste verband houden met de conjunctuur. In perioden van hoogconjunctuur nemen het aantal zzp'ers toe, terwijl bij afnemende groei het aandeel opdrachten aan zzp'ers afneemt. Hier zijn in de literatuur verschillende indicaties voor te vinden (Zwinkels et al., 2009; vgl. De Beer, 2004). Blanchflower (2000) heeft in dit kader expliciet laten zien hoe een opgaande conjunctuur gepaard gaat met meer vraag naar werk voor zelfstandigen. Dit wordt ook wel de 'pull-these' genoemd. Aan de andere kant laat Le (1999) zien dat een oplopende werkloosheidsgraad een

¹³ De grootste percentuele stijging van het aandeel zzp'ers doet zich voor in Italië (SER, 2010).

¹⁴ Inclusief de landbouw. Vooral in landen als Roemenië en Polen zijn veel zzp'ers in de landbouw actief, dit verklaart waarom deze landen internationaal bovengemiddeld scoren.

positief effect heeft op de omvang van het zelfstandig ondernemerschap (zie ook Glocker & Steiner, 2007). Dit wordt in de literatuur benoemd als de 'push-these': negatieve omstandigheden, zoals werkloosheid, 'duwen' personen noodgedwongen richting het ondernemerschap. De bevindingen in de literatuur zijn derhalve verre van eenduidig (zie ook Van Es & Van Vuuren, 2010).

Conjunctuur en zzp-schap zijn op verschillende manieren met elkaar verweven. Voor de arbeidsmarkt als geheel kunnen zzp'ers fungeren als een arbeidsmarktbuffer omdat zij als eerste de klappen opvangen bij tegenvallende macro-economische groei, zoals in de periode vanaf 2008 (CPB, 2010; Theeuwes, 2010). Aangezien zzp'ers zich niet in de werkloosheidscijfers bevinden blijft de werkloosheid relatief laag.¹⁵ Als een economische teruggang niet te lang aanhoudt hoeft er overigens niet per definitie sprake te zijn van een afname van het aandeel zzp'ers. Door de tarieven aan te passen¹⁶ en/of (tijdelijk) terug te vallen op eerder opgebouwde reserves zijn zzp'ers in staat om tijdens een recessie (enige tijd) het hoofd boven water te houden (De Vries et al., 2010). Recente cijfers van het CBS wijzen desalniettemin uit dat veel zzp'ers tijdens de economische neergang wel degelijk te maken krijgen met afnemende winsten, hoewel in mindere mate dan vooraf op basis van de daling van het bruto binnenlands product (bbp) gedacht werd (Erken et al., 2011). Ook het SCP (2011) is in haar Armoedesignalement vrij pessimistisch over de positie van zelfstandigen tijdens economische neergang; één op de acht zelfstandig ondernemers is arm in 2010 en wordt gerekend tot de groep 'werkende armen'.¹⁷ Hierbij wordt wel uit het oog verloren dat zzp'ers de beschikking kunnen hebben over financieel vermogen dat niet in de armoede-cijfers tot uitdrukking komt (zie bijvoorbeeld Lok et al., 2012). Uit gegevens van het CBS blijkt dat de groei van het aandeel zzp'ers in Nederland vanaf het jaar 2009 bijna volledig tot stilstand is gekomen; het aandeel zzp'ers nam nog maar toe met 0,5 % in de periode 2008-2010 (Kösters & De Vries, 2010). Toch constateren we dat economische vooruitgang geen evidente determinant is. In de landelijke conjunctuurenquête van de Kamer van Koophandel in december 2011 lezen we namelijk dat veel zzp'ers eerder baat lijken te hebben bij de economische crisis (Kamer van Koophandel, 2011). Het mechanisme ligt voor de hand: in een onzekere marktomgeving kiezen werkgevers eerder voor flexibele arbeidskrachten, zoals zzp'ers, om met de economische onzekerheid om te gaan. Concluderend is de conjunctuurontwikkeling in onze beleving een

15 Het CPB heeft later aangetoond dat werkgevers tijdens crisisjaren ook arbeid 'hamsteren' om zo de gevreesde toekomstige krapte op de arbeidsmarkt tegen te gaan (CPB, 2011).

16 De gemiddelde uurtarieven van zelfstandig ondernemers lopen volgens data van de Stichting Loonwijzer uiteen van 12 (schoonmaakwerk) tot 180 euro per uur (financieel-juridisch advieswerk) in 2010. Zie verder: www.wageindicator.org

17 Tot de risicogroepen behoren onder andere vrouwen, personen jonger dan 45 jaar, alleenstaanden, eenoudergezinnen en allochtone ondernemers (Folkeringa et al., 2009).

mogelijke factor van betekenis om de ontwikkeling in het aandeel zzp'ers beter te kunnen begrijpen, zij het dat het verband tussen de economische omstandigheden en opkomst van het zzp-schap vooralsnog verre van eenduidig is.

In de literatuur komen we ook andere macro-verklaringen voor de ontwikkeling van het aandeel zzp'ers op het spoor. Vanuit de vraagkant van de arbeidsmarkt zijn zzp'ers voor bedrijven bijvoorbeeld interessant aangezien ze kunnen voorzien in de aanwezige personeelskrapte, omdat ze specifieke *know how* met zich meebrengen, zorgen voor flexibiliteit in de personeelsvoorziening en/of vanuit het perspectief van kostenvoordelen (Vroonhof et al., 2008). Deze vraag lijkt zich in het bijzonder voor te doen in specifieke sectoren. In sociologisch en economisch onderzoek wordt vaak geconstateerd dat zzp'ers actief zijn in de (zakelijke) dienstverlening en de bouwsector (Dekker, 2011; zie ook de eerdere figuur 3). Een belangrijk kenmerk van met name de zakelijke dienstverlening is dat een betrekkelijk kleine economische investering nodig is om als zzp'er te kunnen starten. Wright (1997: 139) concludeert in dit verband: '(...) more than half of the expansion of self-employment in the 1980s can be attributed to sectoral change in the economy toward post-industrial-services (...)'. Anders geformuleerd: een groei van het aandeel zzp'ers wordt (mede) mogelijk gemaakt door een verschuivende structuur van de arbeidsmarkt naar een diensteneconomie, waarbij de vraag naar specialistische kennis groter wordt (Drucker, 1999). Hoewel het proces van verdienstelijking (inter)nationaal gezien in zekere zin bijgedragen kan hebben aan de opkomst van de zzp'er is dit voor Nederland waarschijnlijk maar een betrekkelijk klein deel van de verklaring. De verdienstelijking van de Nederlandse economie is onmiskenbaar een feit maar vindt zijn oorsprong in de jaren zeventig en het begin van de jaren tachtig (De Beer et al., 2006). Waar de zzp'er met name in het afgelopen decennium in omvang is toegenomen, stagneert de verdienstelijking van de Nederlandse economie juist in dezelfde periode. Het CBS constateert in dit kader dat de toegevoegde waarde van de dienstverlening voor de Nederlandse economie is afgenomen sinds 1999 (CBS, 2011). Het is dan ook maar de vraag of het belang van de dienstensector in Nederland ten grondslag ligt aan de opkomst van de zzp'er.

De institutionele context: (fiscale) faciliteiten, sociale zekerheid en ontslagbescherming

Een andere verklaringsbron heeft te maken met het overheidsbeleid. Het zzp-schap wordt door de Nederlandse overheid als belangrijk voor de samenleving als geheel beschouwd. Onder andere via de inbedding van het ondernemerschap als vak in onderwijsprogramma's heeft het ondernemerschap sterk aan kracht gewonnen als het gaat om haar imago. Hessels & Vroonhof (2003:40) suggereren dat ondernemerschap vandaag de dag wordt geassocieerd met waarden als 'lef' en 'iets willen bereiken' in het leven. Bevordering

van het zelfstandig ondernemerschap is goed voor individuen als de samenleving als geheel, zo is het beeld in de publieke opinie. Dit laatste wordt empirisch bevestigd door Van Praag & Versloot (2007) in hun meta-analyse van 57 studies naar de macro-economische meerwaarde van het zelfstandig ondernemerschap¹⁸. In hun analyse laten ze zien dat ondernemerschap positief bijdraagt aan de welvaart van een land. Dosker et al. (2011) tonen aan dat de waarde van zzp'ers vooral zit in het ondernemersrisico dat ze overnemen van opdrachtgevers.

De Nederlandse overheid heeft op verschillende manieren geprobeerd om de groei van het zelfstandig ondernemerschap te stimuleren. Naast verbetering van het imago van het ondernemerschap zijn er diverse ontwikkelingen in de regelgeving te ontdekken. Van Es & Van Vuuren (2010:134-135) stellen dat verschillende beleidsmaatregelen hebben bijgedragen aan de relatief sterke groei van het zelfstandig ondernemerschap zonder personeel. Zij noemen achtereenvolgens:

- De introductie van de Verklaring Arbeidsrelatie (VAR) in 2001.¹⁹ Deze maatregel zorgt voor duidelijkheid als het gaat om de relatie tussen opdrachtgever en zzp'er en maakt zzp-constructies in die zin aantrekkelijk(er).
- De introductie en intensivering van diverse belastingaftrekposten voor zelfstandigen. Dit maakt het zzp-schap financieel aantrekkelijk(er).
- En werklozen die willen starten als zelfstandig ondernemer mogen sinds 2006 hun WW-uitkering tijdelijk behouden tijdens de opstartfase. Ook deze maatregel stimuleert de start van een eigen bedrijf.

Daarnaast zorgt de 'Tijdelijke SZW-borgstellingsregeling startende ondernemers vanuit een uitkering' voor een borgstelling aan banken in die gevallen dat starters elders geen krediet kunnen krijgen sinds 2007.²⁰

Op basis van een decompositie van de ontwikkeling van het aandeel zelfstandigen in de werkzame beroepsbevolking concluderen Van Es & Van Vuuren (2010) dat de sterkste groei van het aandeel zzp'ers zich voordoet in de periode 2000-2006. Het is juist in deze periode dat de bovengenoemde beleidsmaatregelen zijn genomen, derhalve stellen zij dat: 'generieke beleids-effecten de belangrijkste oorzaak zijn geweest van de groei van het zelfstandig ondernemerschap' (Van Es & Van Vuuren, 2010:145).²¹ Andere voorbeelden

18 Er wordt hierbij overigens geen onderscheid aangebracht naar de specifieke bijdrage van zzp'ers.

19 Sinds 2010 hoeven zzp'ers die drie achtereenvolgende jaren met succes een VAR hebben gekregen, geen nieuwe verklaring meer aan te vragen. Op het moment van schrijven van dit hoofdstuk is het kabinet bezig met de ontwikkeling van een webmodule die het bestaande proces van de VAR moet vervangen.

20 Deze regeling is per 1 januari 2011 komen te vervallen.

21 Zie ook de beleidsnota's 'In Actie voor Ondernemers' (2003) en 'De ondernemende samenleving' (1999).

van stimulerend overheidsbeleid zijn de toegenomen dienstverlening via ondernemerspleinen en de nadruk op het ondernemerschapsonderwijs sinds 2000 (Dekker & Veefkind, 2012).

Als we naar het Belastingplan 2012 (zie www.rijksoverheid.nl) kijken dan valt op dat het kabinet kiest voor een uniformering van de zelfstandigenaftrek van € 9.484 naar € 7.280. Voorheen was de zelfstandigenaftrek relatief hoog bij lage winsten en laag als winsten toenemen. Met deze maatregel tracht het kabinet doorgroei van ondernemers aan te moedigen. Een neveneffect van deze maatregel kan echter zijn dat in de toekomst bepaalde groepen mensen in mindere mate ervoor kiezen om als zelfstandig ondernemer aan de slag te gaan omdat ze minder aftrek genieten. Het gaat in deze gevallen om mensen die worden gedreven door financiële prikkels. Of en op welke wijze deze fiscale plannen doorwerken in de toekomstige ontwikkeling van het aandeel zzp'ers blijft vooralsnog onduidelijk. Aangezien compenserende maatregelen, zoals overdraagbare heffingskortingen, worden afgebouwd vrezen belangengroeperingen dat de nieuwe regelgeving knelpunten met zich meebrengt voor het opstarten van nieuwe ondernemingen.²²

De groei van het aandeel zzp'ers kan ook zijn grondslag vinden in het stelsel van sociale zekerheid. Sociale zekerheidsregelingen kunnen voor werkgevers en werknemers bijvoorbeeld in hun beleving te kostbaar zijn. Op basis van puur materiële overwegingen kunnen werkgevers de kosten van risico's (bijvoorbeeld van ziekte en arbeidsongeschiktheid) afwentelen op zzp'ers. Anderzijds kunnen personen die relatief weinig risico lopen op ziekte, arbeidsongeschiktheid en werkloosheid ervoor kiezen om zzp'er te worden om zo de premiedruk in een land te ontduiken. In beide gevallen zijn de relatief hogere sociale zekerheidskosten positief gerelateerd aan de ontwikkeling van het zzp-schap. Echter, als we kijken naar de publieke uitgaven voor sociale zekerheid dan zien we dat Nederland zich rond het OECD-gemiddelde bevindt (zie tabel 1). Deze constatering maakt ons duidelijk dat de hoogte van de bestedingen aan sociale zekerheid geen verklarende factor is achter de relatief grote toename van de zzp'ers in Nederland. Andere voorbeelden zijn te vinden in Frankrijk en Zweden. Beide landen geven duidelijk meer uit aan sociale zekerheid dan de meeste andere Europese landen maar het aandeel zzp'ers blijft tegelijkertijd in beide gevallen in omvang aanzienlijk achter.

22 Zie voor een discussie bijvoorbeeld <http://www.fnv-kiem.nl/nieuws/blog/1322>. De commissie Van Dijkhuizen pleit in een recent advies voor afschaffing van de zelfstandigen- en startersaftrek. Het is tijdens het schrijven van dit hoofdstuk nog onduidelijk of dit voorstel ook daadwerkelijk wordt overgenomen.

Tabel 1 Publieke uitgaven voor sociale zekerheid, 2007 (% BBP)

Land	% BBP
Australië	16.0
België	26.3
Canada	16.9
Denemarken	26.0
Duitsland	25.2
Finland	24.9
Frankrijk	28.4
Ierland	16.3
Italië	24.9
Japan	18.7
Korea	7.6
Luxemburg	20.6
Mexico	7.2
Nederland	20.1
Nieuw-Zeeland	18.4
Noorwegen	20.8
Oostenrijk	26.4
Polen	19.8
Portugal	22.2
Slowakije	15.7
Spanje	21.6
Tsjechië	18.8
Turkije	10.5
Verenigd Koninkrijk	20.5
Verenigde Staten	16.2
IJsland	14.6
Zweden	27.3
OECD-27	19.7

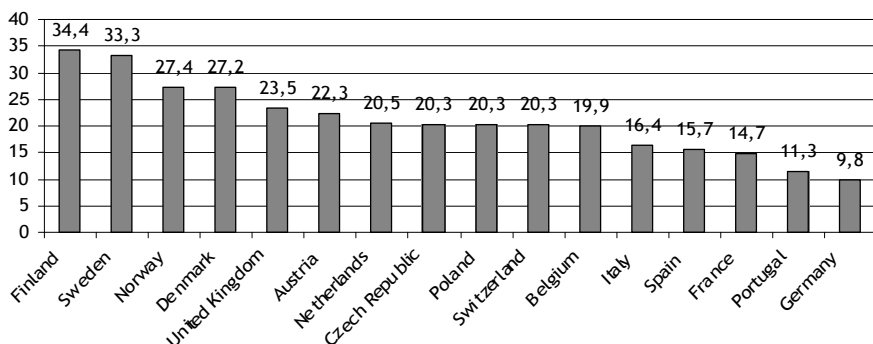
Bron: Adema et al. (2011)

Een andere overweging om al dan niet te kiezen voor een bestaan als zelfstandig ondernemer zijn de daarmee gemoeide ‘opportunity costs’ (of: de kosten van de overstap van het werknemer- naar ondernemerschap). Het gaat dan niet om de absolute maar om de relatieve hoogte van sociale zekerheid. In Scandinavische landen (Zweden, Denemarken en Finland) zijn zelfstandig ondernemers bijvoorbeeld veel meer geïntegreerd in het sociale zekerheids-systeem dan in Nederland het geval is (EU, 2010). Zo zijn er in deze landen bijvoorbeeld werkloosheidsverzekeringen voor zelfstandigen.²³ Hierdoor zijn

23 Er is in deze drie Scandinavische landen een minimumvoorziening voor zelfstandigen zonder werk en daarnaast, bij aanvullende verzekering via een brancheorganisatie, recht op een inkomens-gerelateerde uitkering in het geval van werkloosheid. Polen, Tsjechië en Hongarije kennen een verplichte werkloosheidsverzekering voor zelfstandigen, terwijl in een zestal andere landen vrijwillige regelingen voor zelfstandigen bestaan in geval van werkloosheid (zie ook het Kamerstuk 21501-31, nr. 271, 2012).

de ‘opportunity costs’ voor startende ondernemers lager dan in Nederland want mensen verliezen dan weinig tot geen sociale zekerheidsrechten. Via sociale zekerheid wordt op deze manier het zogenaamde ‘innovative hazard’ tegengegaan; mensen zijn eerder bereid om risico’s te nemen omdat er een bepaalde mate van inkomensbescherming is (Schmid, 2010). Torenvlied & Brouwer (2004) verwachten in dit verband bijvoorbeeld ook dat het aandeel zelfstandig ondernemers in Engeland hoger zal liggen dan in Nederland, wat feitelijk inderdaad het geval is (zie de eerder gepresenteerde figuur 4). Maar om daadwerkelijk te kunnen beoordelen of deze veronderstelling stand houdt in de empirie hebben we gegevens over de sociale zekerheidsrechten van zzp’ers nodig ten opzichte van werknemers, in een internationaal verband. Wat ons, helaas, opvalt is dat slechts weinig onderzoekers zich met deze thematiek bezighouden. Tangian (2004) is één van de onderzoekers die een serieuze poging heeft ondernomen om de sociale zekerheidspositie van zelfstandig ondernemers in beeld te krijgen (figuur 5). Wat daarbij naar voren komt is dat de sociale zekerheidspositie van ondernemers vooral in Scandinavische landen relatief hoog is, zoals we eerder constateerden in het geval van het werkloosheidsrisico. Ook het Verenigd Koninkrijk scoort bovengemiddeld.

Figuur 5 Sociale zekerheid voor zelfstandig ondernemers, 2002 (gewogen in %)

Bron: Tangian (2004)

Als de veronderstelling juist is dat mensen eerder de stap nemen van het werknemer- naar ondernemerschap als ze weinig sociale zekerheidsrechten verliezen, dan zijn Scandinavische landen en Engeland het meest aantrekkelijk om voor jezelf te beginnen. We hebben echter eerder gezien dat in Finland, Zweden, Denemarken en Noorwegen procentueel minder zzp’ers actief zijn dan in Nederland. Ook deze verklaring voor de toename van het zelfstandig ondernemerschap zonder personeel in Nederland lijkt daarom niet op te gaan. Dit betekent niet dat sociale zekerheid er helemaal niet toe doet, maar het

Zweden, Denemarken en Noorwegen procentueel minder zzp'ers actief zijn dan in Nederland. Ook deze verklaring voor de toename van het zelfstandig ondernemerschap zonder personeel in Nederland lijkt daarom niet op te gaan. Dit betekent niet dat sociale zekerheid er helemaal niet toe doet, maar het betekent wel dat mensen hoogstwaarschijnlijk geen voordeel zien om zelfstandig ondernemer te worden als de zekerheidspositie (en de daarmee gepaarde gaande kosten) niet (of weinig) verschilt van regulier werknemerschap.²⁵

Ontslagbescherming is een andere mogelijke institutionele factor van betekenis. Een strikte ontslagbescherming voor het zittende personeel zorgt ervoor dat werkgevers baat hebben bij flexibele arbeid om zo de in Nederland relatief hoge ontslagkosten te vermijden (OESO, 2004). Hierdoor neemt het aandeel zzp'ers in een land toe. Roman et al. (2009) en Hevenstone (2010) hebben voor deze these empirisch bewijs gevonden. Vanuit het perspectief van individuen kan een strikte ontslagbescherming echter ook resulteren in een lagere bereidheid om voor jezelf te beginnen (vgl. Cazes & Nesporova, 2003). Er zijn op dit punt derhalve verschillende bewijzen te vinden voor uiteenlopende standpunten. De invloed van ontslagbescherming op het aandeel zzsp'ers in de werkzame beroepsbevolking is dan ook verre van eenduidig.²⁶

Sociaal-culturele factoren

De opkomst van het zzp-schap kan volgens velen geplaatst worden in een meer algemene trend van individualisering. Ondanks dat dit een complex en lastig te definiëren term is, zijn er indicaties dat het proces van individualisering in Nederland toeneemt. Niemand zal immers ontkennen dat de vrijheden om individuele keuzes te maken in de afgelopen jaren zijn toegenomen (Schnabel, 2004). Dit heeft onder meer te maken met processen van ontkerkelijking en een afnemende deelname aan het verenigingsleven, zoals vakbonden en politieke partijen. Dit wil overigens niet zeggen dat we in de afgelopen jaren steeds meer van elkaar zijn gaan verschillen, bijvoorbeeld als het gaat

25 Het is overigens wel mogelijk dat de beschikbaarheid van sociale zekerheid een factor van betekenis is afhankelijk van het type risico. Uit de literatuur is bijvoorbeeld bekend dat zzp'ers werkloosheid als 'risico van het vak' beschouwen, terwijl zij wel ondersteuning verlangen in het kader van minder beïnvloedbare risico's zoals ziekte en arbeidsongeschiktheid (Dekker, 2011).

26 We zijn de sterkte van de samenhang tussen de mate van ontslagbescherming en het aandeel zzp'ers nagegaan via het berekenen van een bivariate correlatie. De zwakke correlatie tussen beide variabelen van 0,09 geeft geen aanleiding om ontslagbescherming als belangrijke verklaring in het verdere betoog op te nemen. De mate van ontslagbescherming is gebaseerd op cijfers van het jaar 2008, het aandeel zzp'ers op het jaar 2007. Landen die in deze analyse zijn meegenomen zijn: Oostenrijk, België, Tsjechië, Denemarken, Estland, Finland, Frankrijk, Duitsland, Griekenland, Hongarije, Ierland, Italië, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Polen, Portugal, Slowakije, Slovenië, Spanje, Zweden en het Verenigd Koninkrijk.

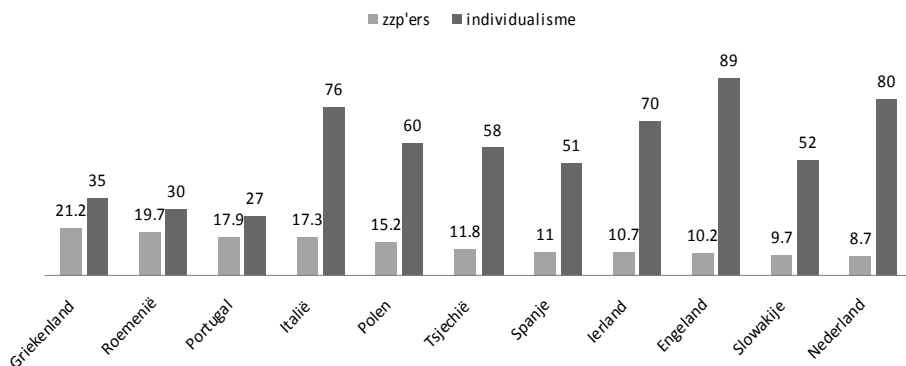
om onze opvattingen over waarden normen in de samenleving (Felling, 2004). Maar hoe individualistisch is de Nederlandse bevolking dan wel? In het cultuur-model van de sociaal-psycholoog Geert Hofstede zien we dat Nederland behoort tot de meer geïndividualiseerde landen van Europa (zie www.geert-hofstede.com). Weliswaar is de Nederlandse burger minder individualistisch ingesteld dan Engelsen en Amerikanen (zie figuur 6) maar een individualistisch mensbeeld doet zich in ons land sterker voor in vergelijking met veel andere landen in Europa, zoals Duitsland, Denemarken of Frankrijk. In die zin vervult individualisme een sleutelrol in onze samenleving. Toch is het maar de vraag of individualisering beschouwd kan worden als een belangrijke verklarende factor. In Angelsaksische landen met relatief bovengemiddelde individualiseringsgraden, zoals Engeland en de VS, is het aandeel zzp'ers niet eenduidig groter in vergelijking met Nederland.²⁷ Dat de mate van individualisme geen duidelijke invloed heeft op de omvang van het zzp-schap wordt helemaal duidelijk als we onze blik richten op Zuid-Europese landen, zoals Portugal of Griekenland. Portugal heeft een score van 27 als het gaat om de mate van individualisme, Griekenland een score van 35 maar beide landen kennen beduidend meer zzp'ers dan ons land (respectievelijk 17,9 en 21,2 versus de circa 9% in Nederland in 2007).

Misschien ligt de verklaring bij andere culturele factoren, zoals de mate van onzekerheidsvermijding. Uit het onderzoek van Noorderhaven et al. (1999) blijkt immers dat in landen met een hoge mate van onzekerheidsvermijding alleen gekozen wordt voor het zelfstandig ondernemerschap als de economie tegen zit, met andere woorden: ondernemerschap is dan geboren uit 'necessity'. In landen met een relatief hoge mate van onzekerheidsvermijding zou het zelfstandig ondernemerschap daarom in beginsel niet in hoge mate voorkomen.²⁸ Klopt dit beeld? Nederland scoort gemiddeld als het gaat om de mate om onzekerheid uit de weg te gaan maar maakt internationaal gezien de sterkste groei door in het aandeel zzp'ers. Het is in onze beleving dan ook niet mogelijk om een accent te leggen op deze culturele factor als het gaat om de verklaring van de groei van het zzp-schap in ons land. We zullen op zoek moeten naar andere factoren die met de opkomst van het zzp-schap samenhangen.

27 In Amerika bedraagt het totale aandeel zelfstandig ondernemers van de werkzame beroepsbevolking 10.9% in 2009 (Hipple, 2010). In Nederland is dit aandeel rond de 14% (CBS Statline).

28 Wennekers et al. (2006) tekenen hierbij aan dat een hoge mate van onzekerheidsvermijding, via een dissatisfactie met deze situatie, daarentegen ook juist bij kan dragen aan de stap naar het zelfstandig ondernemerschap.

Figuur 6 Individualisme (0-100) en het aandeel zzp'ers in 2007²⁹

Bron: www.geert-hofstede.com

Een andere factor die op theoretische gronden gevolgen kan hebben voor de omvang van het zzp-schap is het postmaterialisme. Ronald Inglehart (1997), die het begrip introduceerde, wijst erop dat er onder mensen in Westerse samenlevingen steeds meer een behoefte is aan zelfontplooiing, inspraak en individuele vrijheden, zoals tot uiting komt in het (vrije) ondernemerschap en het bijbehorende gevoel van zelfstandigheid, in plaats van materiële zekerheden, zoals het werken in loondienst. Maar is er sprake van een toenemende tendens tot postmaterialisme in Nederland? Nederland behoort zeker tot één van de meest postmaterialistische landen, in het bijzonder in de jaren '90, zo laat Van Praag (2006) zien. Postmaterialisme kan de groei van het zzp-schap in Nederland derhalve mogelijk verklaren, zo is onze tussenconclusie. Echter, in landen met procentueel meer zzp'ers dan in Nederland, zoals in Italië en Spanje het geval is, bestaan relatief lagere niveaus van postmaterialisme (Van Praag, 2006). Dit laatste kan dan ook onmogelijk als bevestiging worden gezien van onze tussenconclusie dat postmaterialisme ertoe doet.³⁰

Individuele factoren: over motieven, transities en sociale herkomst

Naast de macro-economische, institutionele en sociaal-culturele factoren kunnen individuele verklaringen van nut zijn. Er is in de loop van de tijd veel gepubliceerd over individuele factoren achter de opkomst van het zzp-schap. We hebben eerder in dit hoofdstuk al gezien dat de kernvariabelen sekse (de

29 Tien EU-landen met grootste aandeel zzp'ers (exclusief Cyprus en Litouwen, inclusief Nederland).

30 Uhlaner & Thurik (2007) en Uhlaner et al. (2002) tonen empirisch overigens aan dat juist materialisme bijdraagt aan de keuze om zzp'er te worden. Wat betreft een materialistische verklaring van het zelfstandig ondernemerschap zonder personeel zouden we mogen verwachten dat financiële drijfveren een belangrijke rol spelen bij de keuze om ondernemer te worden. Uit enquêteonderzoek onder zzp'ers blijkt dat dergelijke overwegingen in Nederland echter van ondergeschikt belang zijn (Vroonhof et al., 2008).

meerderheid is man), leeftijd (gemiddeld zijn zzp'ers wat ouder) en etniciteit (eerder autochtonen) belangrijk zijn om aandacht aan te besteden. Met name het opleidingsniveau is bijzonder belangrijk in het kader van ons verdere betoog. In Nederland zijn we met z'n allen steeds hoger opgeleid. Waar in 1996 twintig procent van de beroepsbevolking een diploma in het hoger onderwijs behaalt is dit aandeel gestegen tot 25% van de beroepsbevolking in 2006 (CBS, 2007). Daarnaast heeft het Ministerie OCW (2011) onlangs nog becijferd dat waar een kwart van de groep 30-34 jarigen hoog is opgeleid in 1990, dit aandeel stijgt tot bijna de helft van dezelfde leeftijdsgroep in 2030. Met andere woorden, als het gemiddelde opleidingsniveau van de bevolking blijft stijgen, zal ook de groei van het aandeel zzp'ers nog wel enige tijd aanhouden. Maar er zijn meer factoren van importantie.

De keuze om als ondernemer te starten heeft te maken met verschillende motieven. Pleijster & Van der Valk (2007) constateren dat de meerderheid van de zzp'ers op basis van zogenaamde 'pull-motieven' kiest voor het ondernemerschap. Dit zijn positieve overwegingen die aan de keuze ten grondslag liggen. Van den Born (2009) komt tot vergelijkbare conclusies in zijn studie naar hoger opgeleide zzp'ers. Het gaat dan om de vrijheid om de eigen werktijden in te kunnen delen, het hebben van een flexibele werkplek en de grote(re) mate van autonomie in het werk en mogelijkheden tot zelfontplooiing als belangrijkste beweegredenen.³¹ Dit zijn belangrijke overwegingen, onder andere in het kader van de combinatie van werk- en zorgtaken. Wat de thuissituatie betreft zien we dat personen met een partner eerder voor zichzelf beginnen dan mensen zonder een relatie. De aanwezigheid van sociale en financiële hulpbronnen die een aantal onzekerheden van het zzp-schap kunnen tegengaan wordt vaak naar voren gebracht als verklarend mechanisme achter dit verband (Bruce, 1999; Evans & Jovanovic, 1989).

Ook kan het zelfstandig ondernemerschap een manier zijn om een overgang te bewerkstelligen vanuit inactiviteit naar betaalde arbeid (Millán, 2008). Vroonhof et al. (2008) stellen vast dat circa 9% van de zzp'ers in Nederland de overstap maakt vanuit een uitkeringssituatie. Mevissen et al. (2012) hebben recent laten zien dat het als zzp'er starten vanuit een uitkering een goede manier kan zijn om een actieve arbeidsmarktpositie te verwerven. Veruit de meerderheid maakt de overstap echter vanuit een loondienstbetrekking (71%). Het is in het geval van de overstap vanuit inactiviteit overigens aannemelijk om te veronderstellen dat zogenaamde 'push-factoren' (negatieve overwegingen) meestal leidend zijn: er zijn dan hoogstwaarschijnlijk onvoldoende mogelijkheden om 'regulier' betaald werk te vinden.³²

31 Voor 'slechts' 6% van de zzp'ers in Nederland speelt een financieel motief een belangrijke rol in de overweging om zzp'er te worden (Vroonhof et al., 2008). Ook het gegeven dat zzp'ers gemiddeld genomen niet meer verdienen dan werknemers duidt erop dat er andere dan financiële motieven zijn voor het ondernemerschap (Van Praag & Thurik, 2012).

32 Van de personen die vanuit een uitkering starten als zzp'er geeft 40% aan dat dit de enige manier is om weer een inkomen te verwerven (SER, 2010).

Andere auteurs vestigen de aandacht op het intergenerationele aspect van het zzp-schap. Dit type verklaringen vinden we bijvoorbeeld terug in het werk van Arum & Mueller (2004). Deze auteurs stellen dat de kans om zelfstandige te worden (met en zonder personeel) positief samenhangt met de zelfstandige beroepspositie van de vader. Blumberg & De Graaf (2004) laten op basis van analyses van levenslooponderzoeken eveneens zien dat de invloed van de sociale herkomst op de keuze om ondernemer te worden groot is. Een zelfstandige beroepspositie van iemands vader maar ook het beroepsniveau van het thuisfront hangt positief samen met de keuze voor het zelfstandig ondernemerschap.

Ten slotte is naar de invloed van psychologische achtergrondkenmerken eveneens het nodige empirische onderzoek gedaan. Zo hebben Brown et al. (2011) aangetoond dat de mate van individuele risicobereidheid positief samenhangt met de latere stap naar het zelfstandig ondernemerschap. Daarnaast maken Blumberg & De Graaf (2004) duidelijk dat het persoonlijkheidskenmerk 'openheid', of 'creativiteit', positief bijdraagt aan de keuze om ondernemer te worden.

Wat betreft de besproken micro-verklaringen en de toekomstige ontwikkeling als het gaat om het aandeel zzp'ers op de arbeidsmarkt is het te verwachten dat met een stijgend opleidingsniveau het aandeel zzp'ers verder in omvang zal toenemen. Daarnaast is een verdere stijging van de gemiddelde leeftijd van de beroepsbevolking een bevorderende factor.

2.5 *Conclusie*

Tal van studies richten zich vanuit verschillende invalshoeken en disciplines op de zzp'er. In dit hoofdstuk hebben we ons in deze onderzoeken verdiept. De vraag staat centraal welke factoren de groei van het aantal zzp'ers in Nederland kunnen verklaren. We hebben voor de beantwoording van deze vraag gebruik gemaakt van de nationale en internationale literatuur. Daarbij is voor zover als mogelijk gekeken naar de zelfstandig ondernemer zonder personeel. In andere gevallen gaf de literatuur ons 'slechts' inzicht in aard en omvang van zelfstandig ondernemers in het algemeen, al dan niet zonder personeel. Op deze plaats aangekomen is het tijd om de balans op te maken.

We hebben de opkomst van de zzp'er in Nederland systematisch benaderd vanuit verschillende perspectieven: vanuit een macro-economisch, institutioneel, cultureel en een microperspectief. Allereerst kan de opkomst van zzp'ers in verband worden gebracht met de conjunctuur. Het is niet onlogisch om te veronderstellen dat een oplevende conjunctuur ook voor zzp'ers kansen biedt aangezien de vraag vanuit de markt toeneemt ('pull-these'). Maar een andere, eveneens steekhoudende, aanname is dat juist economische teruggang de groei van het zzp-schap stimuleert omdat het voor bepaalde groepen

werknemers niet mogelijk is om vast werk te vinden ('push-these'). Voor beide stellingen is in de literatuur de nodige steun te vinden. Een veel gehoord geluid is dat economische voorspoed zorgt voor meer zzp'ers op de arbeidsmarkt (Blanchflower, 2000). In eenzelfde verband constateert ook het CBS dat de groei van het aandeel zzp'ers door de economische crisis tot stilstand is gekomen.³³ Deze daling blijkt echter maar van tijdelijke aard. In een recente conjunctuurenquête van de Kamer van Koophandel wordt duidelijk dat zzp'ers momenteel door bedrijven juist worden ingehuurd om flexibeler om te kunnen gaan met de economische onzekerheden (Kamer van Koophandel, 2011). Ook Hevenstone (2010) stelt vast dat economische neergang juist samenhangt met een groter aandeel zelfstandigen op de arbeidsmarkt. Er valt op basis van de beschikbare literatuur dus moeilijk te concluderen dat de conjunctuur een eenduidig onderscheidend criterium is als we de omvang van het aandeel zzp'ers beter willen begrijpen.

Een andere oorzaak van de opkomst van de zzp'er kan te maken te maken hebben met veranderingen van de aandelen van sectoren in de werkgelegenheid. Hiermee bedoelen we dat minder mensen werkzaam zijn in sectoren zoals de landbouw, industrie en bouwnijverheid en meer in de dienstverlening. Een afnemende betekenis van de dienstensector voor onze economie en het feit dat de verdienstelijking haar oorsprong vindt in de jaren '80 laat zien dat deze verklaring eveneens moeilijk stand houdt.

Naast de conjunctuur en structuur van de arbeidsmarkt is de opkomst van de zzp-populatie in Nederland mogelijk te verklaren vanuit institutionele factoren, zoals het stelsel van sociale zekerheid, de mate van ontslagbescherming van het zittende personeel en/of vanuit het overheidsbeleid rondom het zelfstandig ondernemerschap. Als gevolg van de hoge publieke uitgaven aan sociale zekerheid wendden bepaalde groepen zich af van 'reguliere' dienstverbanden en het sociale zekerheidsstelsel, zo is een gangbare veronderstelling. Een andere reden om te kiezen voor het zelfstandig ondernemerschap zijn de relatief lage 'opportunity costs' die zijn verbonden aan deze keuze.

Resumerend: sociale zekerheid doet ertoe, maar is dat ook zo? In dit hoofdstuk hebben we beschreven hoe in landen met relatief hoge sociale zekerheidsuitgaven, zoals Frankrijk en Zweden, relatief minder zzp'ers actief zijn. Wat de tweede hypothese betreft is er geen duidelijk verband tussen de mate van sociale bescherming van zzp'ers en de opkomst van het zzp-schap. Het belang van sociale zekerheid om de opkomst van zzp'ers te kunnen begrijpen schatten we dan ook in als gering, met die kanttekening dat de sociale zekerheidsregelingen in comparatief verband slechts mondjesmaat in de literatuur verkend zijn.

33 Zie <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/artikelen/archief/2010/2010-3029-wm.htm>

Na inspectie is ook de mate van ontslagbescherming van het zittende personeel wat ons betreft niet verantwoordelijk voor de opkomst van het zzp-schap.

Beleidsmakers en onderzoekers beschouwen de opkomst van de zzp'er voorts als exemplarisch voorbeeld van individualiseringstendenzen binnen onze samenleving (zie bijvoorbeeld Pels, 2004). Empirische onderbouwing van deze stelling blijft helaas achterwege. Uitgaande van het cultuurkenmerkenmodel van Geert Hofstede hebben we de mate van individualisering op landenniveau vergeleken met het aandeel zzp'ers in verschillende economieën. Uit de analyse blijkt dat ook deze variabele geen belangrijke verklaring biedt voor de opkomst van de zzp'er. In de op papier meest geïndividualiseerde samenlevingen, zoals Engeland en Amerika, zijn niet eenduidig meer zzp'ers actief terwijl in minder geïndividualiseerde samenlevingen zoals Griekenland en Portugal bovengemiddeld veel mensen ervoor kiezen om als zzp'er te werken. Dat individualisering in onze ogen geen belangrijke verklarende variabele is vindt ook aansluiting bij een studie van De Beer (2007). Hij stelt op basis van onderzoek vast dat individualisering in de afgelopen decennia zeker niet is toegenomen.

Bij het verklaren van het verschijnsel zzp-schap is een onderschat element het hedendaagse overheidsbeleid rondom ondernemerschap. Via diverse regelingen zoals de introductie van de VAR, intensivering van aftrekposten en behoud van een WW-uitkering tijdens de opstartfase van een bedrijf is het zzp-schap met name in de afgelopen tien jaar gestimuleerd. Samen met een verbeterde reputatie van het zelfstandig ondernemerschap kan dit wel eens de belangrijkste oorzaak zijn van de groei van het aandeel zzp'ers in ons land (zie ook Van Es & Van Vuuren, 2010).

Ten slotte zijn er factoren op individueel vlak. De belangrijkste stimulerende factoren als het gaat om de groei van het aandeel zzp'ers zijn het (stijgende) opleidings- en leeftijdsniveau van de bevolking. Hogeropgeleiden zijn vaker zzp'er dan middelbaar- en lageropgeleiden en met een voortdurend stijgend opleidingsniveau is het niet ondenkbaar dat de groei van het aandeel zzp'ers in de toekomst verder toeneemt. Een verdere stijging van de gemiddelde leeftijd van de beroepsbevolking impliceert een vergelijkbare uitkomst.

Wat we in dit deel duidelijk hebben willen maken is dat de groei van de zzp'er in Nederland theoretisch samenhangt met diverse factoren. Het opleidingsniveau, leeftijd en het overheidsbeleid rondom ondernemerschap zijn wat ons betreft de drie belangrijkste factoren die de groei van het zzp-schap verklaren. Een eerste vraag die zich nu aandient is of deze bevindingen uit de literatuur stand houden in de empirie. De tweede vraag is of en zo ja, op welke wijze de groei van het aandeel zzp'ers in de toekomst doorzet. Deze vragen staan centraal in het vervolg van onze studie.

3 *De trendmatige groei van het zzp-schap*³⁴

3.1 *Inleiding*

De zzp'er maakt in aantal een stormachtige ontwikkeling door op de arbeidsmarkt. In dit hoofdstuk onderzoeken we in hoeverre de opmars van de zzp'er zich in de toekomst doorzet. Welke factoren zijn empirisch van doorslaggevend belang geweest voor de groei van het aantal zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking en hoe ontwikkelt dit zich in de toekomst? Op basis van gegevens van de enquête beroepsbevolking (EBB) brengen we eerst de belangrijkste trends in kaart met betrekking tot de groei van het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking in de periode 1996-2010 (paragraaf 2). Middels modelschattingen kwantificeren we vervolgens in hoeverre de determinanten de keuze voor zzp-schap verklaren (paragraaf 3). Op basis van deze schattingen volgt in paragraaf 4 een decompositie van de groei van het aandeel zzp'ers. Tenslotte extrapoleren we deze decompositie in paragraaf 5 naar toekomstscenario's voor het aandeel zzp'ers. Hierbij hebben we in het bijzonder aandacht voor twee sectoren waarbinnen veel zzp'ers actief zijn: de bouw en zakelijke dienstverlening. We sluiten af met een slotbeschouwing in paragraaf 6.

3.2 *Trends*

Allereerst beschrijven we een aantal in het oog springende ontwikkelingen als het gaat om de groep zzp'ers. Het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking is gestegen van 6,2% in 1996 naar 9,8% in 2010. Vooral onder mannen is het aandeel zzp'ers hoog en daar vindt ook de sterkste stijging plaats. Het aandeel mannelijke zzp'ers is gestegen van 6,6% in 1996 naar 11,6% in 2010. Bij vrouwen is de groei zwakker: in 1996 is het percentage vrouwen dat zzp'er is gelijk aan 5,5% en dit is 7,9% in 2010.

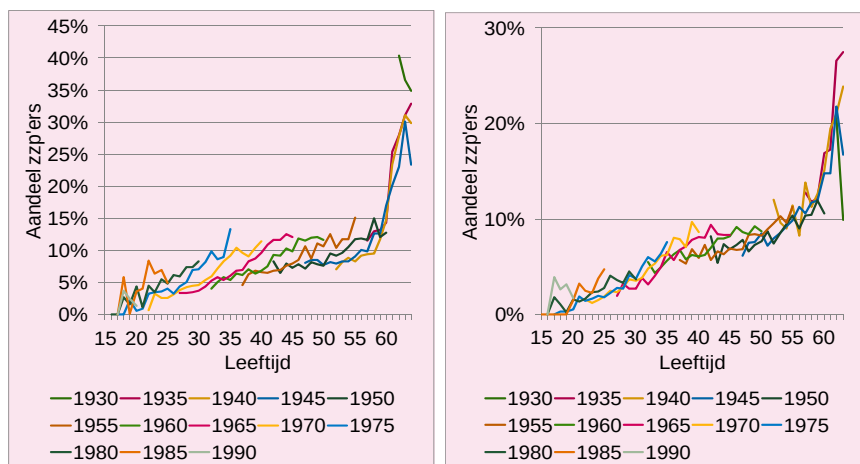
Het zzp-schap hangt samen met een aantal sociaal-demografische factoren. Hoe hoger de leeftijd, hoe groter de kans dat iemand zzp'er is. De stijging vindt vooral plaats in twee levensfasen: aan het begin van de carrière

34 Dit hoofdstuk is gebaseerd op de analyses van Bosch et al. (2012).

tussen het 15e en 35e levensjaar en in de fase voor de pensionering vanaf het 60e levensjaar. Vooral de tweede fase laat een substantiële stijging - een verdrievoudiging - van het aandeel zzp'ers zien. Opeenvolgende geboortecohorten laten ook een stijgend aandeel zzp'ers zien. Zo is het aandeel zzp'ers voor 37-jarigen gelijk aan 10% voor de generatie 1970 en gelijk aan 5% voor de generatie 1955. Dit cohorteffect is vooral zichtbaar bij mannen in de middelbare leeftijdsgroepen. Vanaf ongeveer 58-jarige leeftijd keert dit beeld zich om: 23% van de 62-jarige mannen die geboren zijn tussen 1945 en 1949 is zzp'er, terwijl dit voor de generatie 1930-1934 40% is. Voor de latere cohorten boven de 58 jarige leeftijd blijft het aandeel zzp'ers niettemin relatief hoog. Naast een cohorteffect kan ook sprake zijn van een tijdseffect. Wanneer we in figuur 7 een cohort over de tijd (of leeftijd) volgen, dan zien we dat voor de meeste cohorten sprake is van een opwaartse ontwikkeling, bij zowel mannen als vrouwen.

Figuur 7 Gemiddeld aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking naar leeftijd, per geboortecohort (5-jaarsklassen), 1996-2010.

Links: mannen. Rechts: vrouwen

Bron: EBB

De stijging van het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking bedraagt in de periode 1996-2010 in totaal 5,0 procentpunt voor mannen en 2,4 procentpunt voor vrouwen. Jonge generaties (tot de leeftijd van 58 jaar) zijn vaker zzp'er dan oudere generaties van dezelfde leeftijd. Het aandeel zzp'ers neemt over het algemeen toe in de tijd en dit geldt voor alle generaties. Maar in welke mate hangt de keuze voor het zzp-schap samen met verschillende achtergrondvariabelen.

In het tweede hoofdstuk is al vastgesteld dat de factoren leeftijd, opleidingsniveau en overheidsbeleid (i.c. de fiscale regelingen; zie ook Vroonhof, 2008; Van Es en Van Vuuren, 2010) positief correleren met het zzp-schap. Deze voorspellers nemen we over in de modellering. Daarnaast is het mogelijk dat er een relatie is met de huishoudenssamenstelling en een algemene sociaal-culturele ontwikkeling. Dawson et al. (2009) tonen op basis van data uit het Verenigd Koninkrijk aan dat financiële overwegingen voor mannen relatief belangrijk zijn bij de keuze om zzp'er te worden. Bij vrouwen spelen factoren met betrekking tot de combinatie van werk en privé een sterkere rol. Ten opzichte van werken in loondienst biedt het zelfstandig ondernemerschap meer flexibiliteit ten aanzien van het combineren van werk en privé. Dit kan vooral voor vrouwen een reden zijn om zzp'er te worden omdat vrouwen gemiddeld meer tijd besteden aan zorg voor kinderen en huishoudelijk werk en minder aan betaald werk dan mannen (Versantvoort, 2010). Hiernaast kunnen sociaal-culturele ontwikkelingen mogelijk bijdragen aan de groei in het aandeel zzp'ers. Hierbij gaat het waarschijnlijk voor een belangrijk deel om een beter imago van zzp'ers (zie ook het tweede hoofdstuk van deze studie). Voor de vraag of en zo ja, in welke mate het aandeel zzp'ers op de arbeidsmarkt toeneemt nemen we deze factoren zoveel mogelijk mee in het model. Daarnaast controleren we voor minder eenduidige determinanten, zoals het werkloosheidspercentage. In de volgende sectie bespreken we de resultaten.

3.3 *Resultaten decompositieanalyse*

We schatten in deze paragraaf het effect van verschillende factoren op de kans op het zzp-schap in een bepaald jaar. De vergelijkingsgroep bestaat uit de werknemers, zelfstandigen met personeel en meewerkende zelfstandigen.³⁵ De factoren die we uiteindelijk meenemen in het model zijn: leeftijd, geboortecohort, werkloosheidspercentage, het al dan niet samenwonen, het aantal kinderen, de leeftijd van het jongste kind en etniciteit en sector. We schatten apart voor mannen en vrouwen omdat ontwikkelingen voor deze groepen substantieel kunnen verschillen.³⁶ De schattingsresultaten, op basis van gegevens uit de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het CBS, worden weergegeven in Tabel 2.

De cohortvariabelen in het model vangen zowel het effect van eventuele sociaal-culturele ontwikkelingen als van institutionele factoren, zonder dat we deze effecten empirisch van elkaar kunnen onderscheiden. Tijdseffecten in de vorm van mogelijke conjunctuureffecten identificeren we via het

35 Inactieven zijn geen zelfstandig ondernemer en hebben of zoeken geen betaald werk en vallen daarom buiten de onderzoeksgroep.

36 In lijn met Van Es en van Vuuren (2010) schatten we een logit model.

werkloosheidspercentage.³⁷ De EBB bevat geen gegevens over de sociaal-culturele norm met betrekking tot zelfstandig ondernemerschap of overheidsbeleid. Het ligt echter voor de hand dat sociaal-culturele ontwikkelingen vooral tot uitdrukking komen in een cohorteffect: jongere generaties kijken anders aan tegen zelfstandig ondernemerschap dan oudere generaties. Institutionele veranderingen kunnen zowel tot uitdrukking komen in cohorteffecten als in jaareffecten, afhankelijk van hoe snel individuen willen en kunnen reageren op nieuw beleid.

Tabel 2 Schattingsresultaten logit model kans op het zijn van een zzp'er in een bepaald jaar (1996-2010), weergegeven zijn de marginale effecten

	Mannen		Vrouwen	
	marginaal effecta	standaard- foutb	marginaal effecta	standaard- foutb
Leeftijd	+		+	
Cohort-tijd	+		+	
Werkloosheidspercentage	0,002**	0,001	0,001	0,000
Samenwonend (1=ja)	-0,013**	0,004	0,007	0,005
Aantal minderjarige kinderen: 2	-0,005**	0,002	0,003*	0,002
Aantal minderjarige kinderen: 3	-0,001	0,004	0,014**	0,004
Leeftijd jongste kind: 0-3 jaar	0,008*	0,004	0,002	0,003
Leeftijd jongste kind: 4-11 jaar	0,005*	0,003	0,008**	0,003
Leeftijd jongste kind: 12-17 jaar	0,001	0,005	0,004	0,004
Onderwijsniveau middel	0,007	0,008	0,013*	0,007
Onderwijsniveau hoog	0,020	0,016	0,050**	0,011
Westerse allochtoon (1=ja)	0,011**	0,004	0,001	0,004
Niet-westerse allochtoon met laag opleidingsniveau	-0,009	0,014	-0,013	0,010
Niet-westerse allochtoon met middel opleidingsniveau	0,000	0,011	-0,011	0,007
Niet-westerse allochtoon met hoog opleidingsniveau	0,010	0,010	-0,003	0,006
Bouw	0,108**	0,020	0,020**	0,004
Handel	0,056**	0,015	0,019**	0,004
Horeca	0,058**	0,015	0,030**	0,007
Vervoer en communicatie	0,013**	0,005	-0,001**	0,005
Financiële instellingen	0,006	0,006	-0,023**	0,010

37 Tevens hebben we een model geschat, waarbij we een restrictie aanbrengen op de tijdsvariabelen. In dat model nemen we dummyvariabelen op van leeftijd, cohort en tijd vanaf het jaar 2000. De schattingsresultaten van het model leiden tot vergelijkbare uitkomsten.

	Mannen		Vrouwen	
	marginaal effecta	standaard- foutb	marginaal effecta	standaard- foutb
Zakelijke dienstverlening	0,103**	0,023	0,049**	0,012
Gezondheidszorg en welzijn	0,021*	0,011	-0,008**	0,004
Culturele en overige dienstverlening	0,170**	0,027	0,181**	0,020
Aantal observaties	342832		268417	

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$

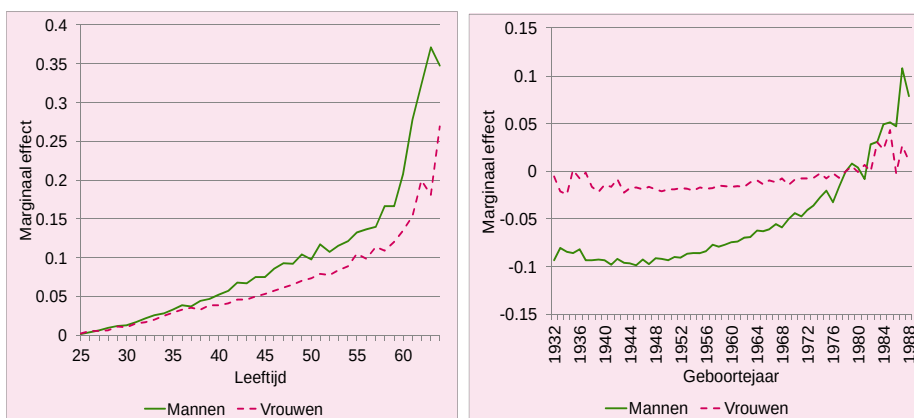
a Marginaal effect * 100 = de procentpunt verandering in de kans om zzp'er te zijn in een bepaald jaar bij een toename van 1 in de betreffende variabele, ceteris paribus. '+' staat voor een positief effect

b Geclusterde standaardfouten op basis van sector.

Positief effect leeftijd

De kans om zzp'er te zijn neemt toe met de leeftijd (zie figuur 8). Zo heeft een 40-jarige man 5 procentpunt meer kans om een zzp'er te zijn dan een 15-24 jarige man en voor een 50-jarige man is de kans ongeveer 10 procentpunt hoger. Bij vrouwen is de relatie wat minder sterk: een 40-jarige vrouw heeft ongeveer 4 procentpunt meer kans om zzp'er te zijn dan een 15-24 jarige vrouw en een 50-jarige vrouw ongeveer 7,5 procentpunt. Deze effecten sluiten aan bij de verwachting dat ouderen vaker zzp'er zijn vanwege de opbouw van kennis, ervaring en het hebben van een netwerk, en omdat ouderen na ontslag moeilijker een baan in loondienst kunnen vinden dan jongeren.

Figuur 8 Marginaal effect van leeftijd (links) en geboortjaar (rechts) op kans zzp-schap naar geslacht, 1996-2010. Referentiegroep leeftijd: 15-24 jarigen. Referentiegroep geboortjaar: geboortjaar 1978

Cohorteffecten vooral aanwezig voor mannen

In paragraaf 2 bleek dat er generatieverschillen zijn in het aandeel zzp'ers onder mannen. Dit is bij vrouwen minder duidelijk het geval. Deze verschillen komen we weer tegen bij het effect van het hebben van een bepaald geboortejaar. Bij mannen hebben de cohorten na 1945 een toenemende kans om zzp'er te zijn. Zo heeft het cohort 1945 bijna 10 procentpunt minder kans om zzp'er te zijn dan het cohort 1978 en het cohort 1987 bijna 10 procentpunt meer. Bij vrouwen is het effect min of meer constant over de cohorten. Dat het cohorteffect bij vrouwen tot cohort 1978 kleiner is dan bij mannen, is in dit kader niet relevant. Dit kan immers de groei in het aandeel zzp'er niet verklaren. Verschillen tussen cohorten kunnen dit wel. We kunnen helaas niet onderscheiden in hoeverre de cohorteffecten zijn toe te schrijven aan sociaal-culturele ontwikkelingen of door institutionele veranderingen. Bij het opstellen van de toekomstscenario's in paragraaf 5 moeten we hier een aanname over maken.

Positief effect werkloosheid voor mannen

Voor mannen is het werkloosheidspercentage positief van invloed op de kans om zzp'er te zijn: hoe hoger de werkloosheid, hoe hoger de kans (+0,2 procentpunt per procentpunt werkloosheid). Dit wijst er mogelijk op dat mannen die hun baan kwijtraken zzp'er worden omdat de kansen op een baan laag zijn (het zogenaamde 'push-effect'). Dit effect zien we daarentegen niet terug bij vrouwen: voor hen is zelfstandig ondernemerschap klaarblijkelijk een minder belangrijk substituuat bij werkloosheid. Zoals we eerder al zagen lijkt de stand van de conjunctuur niet eenduidig met de kansen om zzp' er te worden samen te hangen.

Flexibiliteit vooral voor vrouwen reden voor zzp-schap

Huishoudenkenmerken zijn vooral voor vrouwen significant van invloed op de kans om zzp'er te zijn. Het samenwonen verhoogt de kans om zzp'er te zijn voor vrouwen (+0,7 procentpunt), terwijl samenwonen deze kans bij mannen juist verlaagt (-1,3 procentpunt). Mogelijk komt dit doordat de man vaker kostwinner is en daarom minder risico wil nemen op zijn inkomen. Een andere reden zou kunnen zijn dat vrouwen de behoefte hebben aan meer flexibiliteit als het gaat om het combineren van het werk- en privébestaan. Het effect van het aantal minderjarige kinderen bij vrouwen sluit hier goed op aan: hoe meer minderjarige kinderen, hoe hoger de kans om zzp'er te zijn. Voor vrouwen geldt bovendien dat de kans groter is als het jongste kind tussen 4-11 jaar is, maar voor mannen is de kans om zzp'er te zijn groter naarmate het jongste kind jonger is.

Hoog opleidingsniveau verhoogt kans op zzp-schap

Bij zowel mannen als vrouwen is het hebben van een middelbaar of hoog opleidingsniveau positief van invloed op de kans om zzp'er te zijn ten opzichte van de mensen met lage opleidingsniveaus. Dit geldt met name voor een hoog opleidingsniveau: +2,0 procentpunt voor mannen en +5,0 procentpunt voor vrouwen. Niet-westerse allochtonen hebben gemiddeld een lagere kans om zzp'er te zijn dan autochtonen, vooral als het laag opgeleide allochtonen betreft. Westerse allochtone mannen en hoogopgeleide niet-westerse allochtone mannen hebben juist circa 1% meer kans om zzp'er te zijn.

Verschillen naar sector en opleidingsniveau vooral bij vrouwen van belang

Mannen hebben een grotere kans om zzp'er te zijn wanneer zij niet werkzaam zijn bij financiële instellingen of bij de (referentiesector) industrie. Vooral de culturele en overige dienstverlening en de bouw zorgen voor een hogere kans op het zijn van een zzp'er. Ook bij vrouwen is het werken in de culturele en overige dienstverlening sterk positief van invloed en daarnaast verhoogt het werken in de zakelijke dienstverlening de kans om zzp'er te zijn relatief sterk. Werken in een financiële instelling, in vervoer en communicatie of in gezondheidszorg en welzijn verlaagt voor vrouwen de kans om zzp'er te zijn ten opzicht van werken in de industrie.

Een tussenbalans

Wat kunnen we op basis van het voorgaande concluderen? Ouderen, hoogopgeleiden en vrouwen met kinderen hebben een grotere kans om zzp'er te zijn. Ook het samenwonen is voor vrouwen betekenisvol in de verklaring. Jongere generaties hebben eveneens een grotere kans, wat mogelijk het gevolg is van sociaal-culturele ontwikkelingen of beleid. Dit alles zijn resultaten die goed aansluiting vinden bij de review van de literatuur in hoofdstuk 1. Het analyse-resultaat dat vrouwen met kinderen en het samenwonen gepaard gaat met grotere kansen op het zzp-schap levert een betekenisvolle aanvulling op de literatuur. In de volgende paragraaf hanteren we een dynamischer perspectief om de groei van het zzp-schap in Nederland beter te kunnen begrijpen.

3.4 *Decompositie groei zzp-schap in de periode 1996-2010*

We weten nu dat verschillende factoren empirisch samenhangen met de hoogte (of: de stand) van het aandeel zzp'ers in een bepaald jaar, maar welke factoren zijn verantwoordelijk voor de groei (of: de verandering) in dit aandeel? Dit aspect leggen we bloot door in deze paragraaf de groei van het aandeel zzp'ers te ontleden op basis van de modelschattingen in de voorgaande paragraaf.

Vergrijzing draagt bij aan groei zzp-schap

Tussen 1996 en 2010 is het aandeel mannen dat zzp'er is, gestegen van 6,6% tot 11,6% (+5 procentpunt), bij vrouwen van 5,5% tot 7,9% (+2,4 procentpunt). Bij de decompositie van deze groei is het van belang welke factoren veranderd zijn in de onderzoeksperiode, omdat enkel veranderingen over de tijd een verklaring kunnen bieden voor de groei. Zo hebben mannen een hogere kans om zzp'er te zijn dan vrouwen, maar zal de factor geslacht weinig groei teweegbrengen omdat het aandeel mannen in de werkzame beroepsbevolking nauwelijks verandert in de onderzoeksperiode. Leeftijd neemt daarentegen wel een belangrijk deel van de groei voor haar rekening omdat de gemiddelde leeftijd van de werkzame beroepsbevolking oploopt. Leeftijd verklaart 1,7 procentpunt van de groei in het aandeel zzp'ers tussen 1996-2010 bij mannen en 1,2 procentpunt bij vrouwen (zie tabel 3).

Tabel 3 Decompositie groei aandeel zzp'ers (%-punt), 1996-2010

	Mannen	Vrouwen
Totale verklaarde groei 1996-2010	4,8%	2,0%
Onverklaarde groei	0,2%	0,4%
Leeftijd	1,7%	1,2%
Cohort	2,6%	0,6%
Werkloosheid	-0.2%	-0,1%
Huishoudsamenstelling	0.0%	0,0%
Onderwijs	0.1%	0,3%
Etniciteit	0.0%	0,0%
Sector	0,6%	0,0%

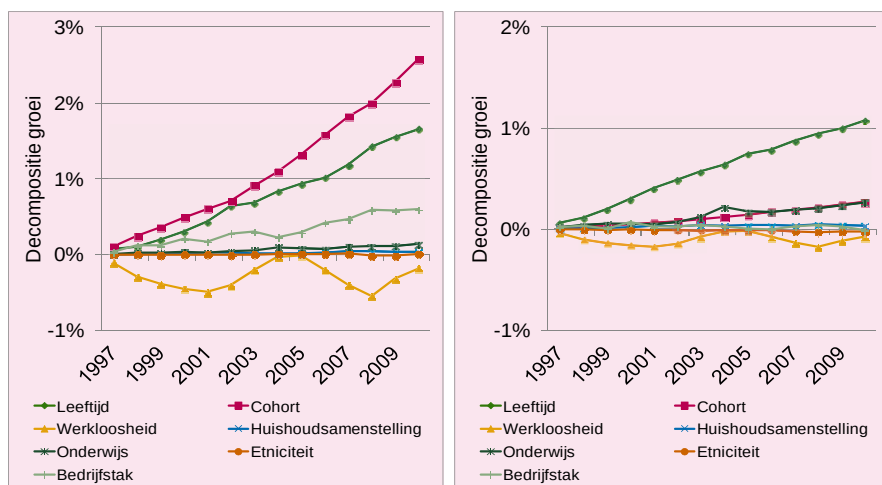
Cohorteffecten en invloed conjunctuur voor van belang voor mannen

Cohorteffecten verklaren in totaal 2,6 procentpunt van de groei bij mannen en 0,6 procentpunt bij vrouwen. De groei in het aandeel zzp'ers dat verklaard kan worden door het cohorteffect is over de tijd bij zowel mannen als vrouwen vrijwel lineair (zie figuur 9). Dit is niet het geval voor de conjuncturele effecten. Conjunctuur speelt bij mannen een sterkere rol dan bij vrouwen, wat zichtbaar is in het licht procyclische effect van het werkzaam zijn in een bepaalde sector en in het anticyclische effect van werkloosheid. Tijdens hoogconjunctuur is het werkloosheidspercentage laag, wat zorgt voor een lager aandeel zzp'ers omdat er minder werklozen zijn die zzp'er worden omdat ze geen baan kunnen vinden. In 2001 en 2008 zorgt de lage werkloosheid voor een daling in het aandeel zelfstandigen en dit is niet het geval in jaren met hoge werkloosheid (1995 en 2005). Bij mannen is dit effect sterker, omdat mannen vaker kostwinner zijn en dus minder concessies kunnen doen op hun inkomen.

Opleiding vooral van belang voor vrouwen, sector voor mannen

Het sterkere effect van opleidingsniveau bij vrouwen in combinatie met de groei in het aantal hoogopgeleide vrouwen heeft bij vrouwen een belangrijkere rol gespeeld dan bij mannen: 0,3 procentpunt van de groei mogen we hier aan toeschrijven (ongeveer een achtste van de totale groei), terwijl dit voor mannen 0,1 procentpunt is. Sector is daarentegen weer belangrijker voor mannen, voor wie de verdeling naar sector 0,6 procentpunt van de groei verklaart terwijl dit bij vrouwen helemaal geen groei verklaart. Huishoudsamenstelling en etniciteit verklaren ten slotte weinig van de groei in het aandeel zelfstandigen, omdat beide factoren nauwelijks veranderd zijn over de tijd.

Figuur 9 Decompositie groei aandeel zzp'ers ten opzichte van 1996 (mannen links, vrouwen rechts)

De toename in de gemiddelde leeftijd leidt bij zowel mannen als vrouwen voor groei in het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking. Daarnaast spelen cohortheffekten - bestaande uit sociaal-culturele effecten en beleidseffekten - vooral bij mannen een sterke rol. Leeftijds- en cohortheffekten verklaren tezamen 90% van de groei van het aandeel zzp'ers.

Opleidingsniveau, sectorsamenstelling en de conjunctuur zijn in mindere mate van invloed geweest op de groei.

3.4 Wat brengt de toekomst?

Het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking is tussen 1996 en 2010 gegroeid, maar in hoeverre zal deze trend zich in de toekomst voortzetten? Om deze belangrijke vraag te beantwoorden moeten we eerst een inschatting maken over hoe de variabelen uit ons eerdere model (zie paragraaf 3) zich in de toekomst zullen ontwikkelen. Een aantal demografische trends kunnen we afleiden uit prognoses van het CBS (2012), het CPB (2009) en het Ministerie van OCW (2011) (zie tabel 4).

Tabel 4 Veronderstellingen bij de scenario's: demografische trends, 2030

Kenmerk	Trend	Bron
Leeftijd	aandeel ouderen op de arbeidsmarkt neemt toe	CPB
Samenwonend	meer alleenstaanden	CBS
Kinderen	minder (jonge) kinderen	CBS
Onderwijs	meer hoger opgeleiden	OCW

Hieronder lichten we de bovenstaande veronderstellingen nader toe.

De werkzame beroepsbevolking wordt ouder, huishoudens kleiner

Allereerst wordt de werkzame beroepsbevolking steeds ouder. Het CPB verwacht dat het aandeel 55-plussers in de werkzame beroepsbevolking stijgt van 17% in 2010 naar 21% in 2030, terwijl het aandeel jongeren in die periode slechts met 1 procentpunt groeit. Huishoudens worden tegelijkertijd kleiner. Het aandeel alleenstaanden stijgt van 19% naar 27% en het aandeel huishoudens met jonge kinderen neemt af omdat het geboortecijfer daalt.

Stijging aandeel hoger opgeleiden

Uit cijfers van het Ministerie van OCW blijkt dat het aandeel hoger opgeleiden in de werkzame beroepsbevolking de komende decennia blijft stijgen. In 2010 bedroeg het percentage hoogopgeleide mannen 28 en in 2020 en 2030 groeit dat respectievelijk door naar 35 en 41%. Voor vrouwen bedraagt het percentage hoogopgeleiden in deze jaren respectievelijk 30, 36 en 43.

Sociaal-culturele ontwikkeling vlakt af

We weten wat het effect is van het hebben van een bepaald geboortear voor de geboortecohorten die tussen 1996 en 2010 deel uitmaakten van de werkzame beroepsbevolking, maar hoe zit dat met geboortecohorten die in de toekomst deel uit gaan maken van de werkzame beroepsbevolking? We nemen aan dat een sociaal-culturele ontwikkeling die zichtbaar is in het cohorteffect - afgezien van beleid - in de toekomst constant zal blijven. Dat wil zeggen dat het cohorteffect van nieuwe cohorten even hoog zal zijn als de

jongste cohorten in de periode 1996-2010. Deze aanname is plausibel, omdat de trend in het cohorteffect voor mannen in steeds mindere mate toenemend is en voor vrouwen in steeds mindere mate afnemend.

Overige veronderstellingen bij de scenario's

Voor een aantal variabelen in het model zijn geen prognoses beschikbaar. We veronderstellen daarom dat:

- De werkloosheid vanaf 2020 op een niveau van 4% blijft.³⁸ Omdat we een prognose maken van een termijn die meerdere culturele cycli bevat, spelen conjuncturele effecten gemiddeld geen rol, omdat de opwaartse cycli de neerwaartse cycli compenseren.
- Het aandeel niet-westerse en westerse allochtonen trendmatig toeneemt en vanaf 2020 constant is.³⁹
- Het aandeel personen werkzaam per sector trendmatig toe- of afneemt en vanaf 2020 gelijk blijft.

Aandacht voor sleutelonzekerheden

Sleutelonzekerheden zijn factoren die in de toekomst onzeker zijn en tegelijkertijd invloed hebben op het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking. Het overheidsbeleid ten aanzien van zzp'ers geldt in de scenario's als sleutelonzekerheid. In het model in de voorgaande paragrafen zijn de effecten van overheidsbeleid onderdeel van het cohorteffect. Dit cohorteffect bevat bovendien een sociaal-culturele ontwikkeling, die naar verwachting doorzet in de toekomst (Van Es & van Vuuren, 2010). In de scenario's groeit het cohorteffect daarom deels door (voorzover samenhangend met de sociaal-culturele ontwikkeling) en is het deels afhankelijk van het overheidsbeleid in het betreffende scenario.

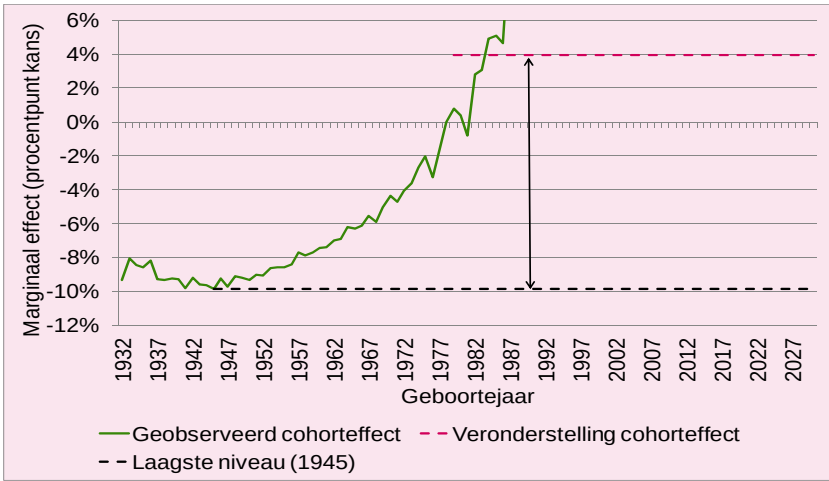
De cohorteffecten voor mannen en vrouwen vertonen een licht dalende trend tot ongeveer 1950 en stijgen vervolgens voor latere geboortecohorten (figuur 10 en figuur 11). Deze stijging bedraagt ongeveer 14%-punt voor mannen en 4%-punt voor vrouwen.⁴⁰ Voor de constructie van de scenario's moeten we een veronderstelling maken over het aandeel van het beleidseffect in deze cohorteffecten. We postuleren dat dit aandeel gelijk is aan de helft. Omdat deze keuze arbitrair is, zullen wij in de slotbeschouwing ingaan op de invloed van deze keuze op de scenario-ontwikkelingen.

38 Volgens het CPB schommelt het evenwichtsniveau van werkloosheid sinds 2000 rond de 4%, zie Lunsing (2011).

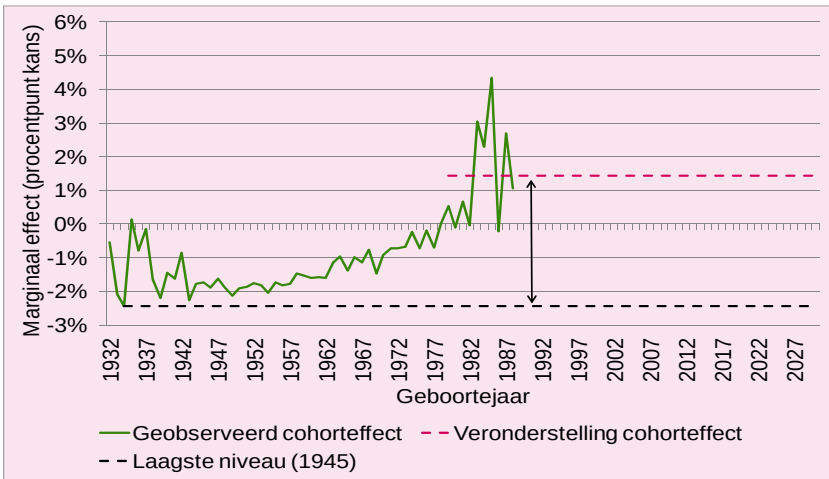
39 Bij dalende immigratie neemt het aandeel allochtonen in de bevolking per definitie af.

40 We gaan uit van een gemiddelde voor de cohorten 1979-1989, omdat voor deze cohorten een grotere onzekerheidsmarge geldt.

Figuur 10 Veronderstellingen sociaal-cultureel en beleidseffect mannen

Figuur 11 Veronderstellingen sociaal-cultureel en beleidseffect vrouwen

Prognoses van demografische ontwikkelingen op een termijn van 20 jaar zijn met betrekkelijk weinig onzekerheid omgeven. De twee grootste demografische onzekerheden, fertiliteit en levensverwachting, zijn op deze termijn nauwelijks relevant voor het aandeel zelfstandigen. Omtrent het onderwijsniveau, de werkloosheid, het aandeel allochtonen en de verdeling naar sector geldt meer onzekerheid. Het effect van deze factoren op de kans op zelfstandig ondernemerschap is echter relatief klein.

De scenario's

Met betrekking tot de onzekerheid rondom het overheidbeleid stellen we de volgende drie scenario's op:

1. Scenario 1 (basispad): het (fiscaal) beleid rondom zelfstandig ondernemerschap dat sinds 2000 is ingevoerd blijft ongewijzigd. In dit scenario is er een voortzetting van het huidige beleid, waarin zelfstandig ondernemerschap onder andere middels fiscale voordelen gestimuleerd wordt.
2. Scenario 2: het (fiscaal) beleid rondom zelfstandig ondernemerschap dat sinds 2000 is ingevoerd, wordt vanaf 2010 gedeeltelijk teruggedraaid. Hierbij nemen we aan dat het effect van beleid de helft zo klein wordt.
3. Scenario 3: het (fiscaal) beleid rondom zelfstandig ondernemerschap dat sinds 2000 is ingevoerd, wordt vanaf 2010 volledig afgeschaft.

Het aandeel mannelijke zzp'ers is gestegen van 6,6% in 1996 naar 11,6% in 2010. Bij ongewijzigd beleid (scenario 1) zet de groei door, waardoor 15% van de mannelijke werkzame beroepsbevolking in 2020 zelfstandig ondernemer is (zie tabel 5 en figuur 12). In 2030 loopt dit aandeel verder op naar 19 procent. Tot 2020 is de groei voor ongeveer een vijfde toe te schrijven aan leeftijdsontwikkelingen. De werkzame beroepsbevolking wordt ouder en de kans om zelfstandig ondernemer te zijn neemt immers toe met leeftijd.

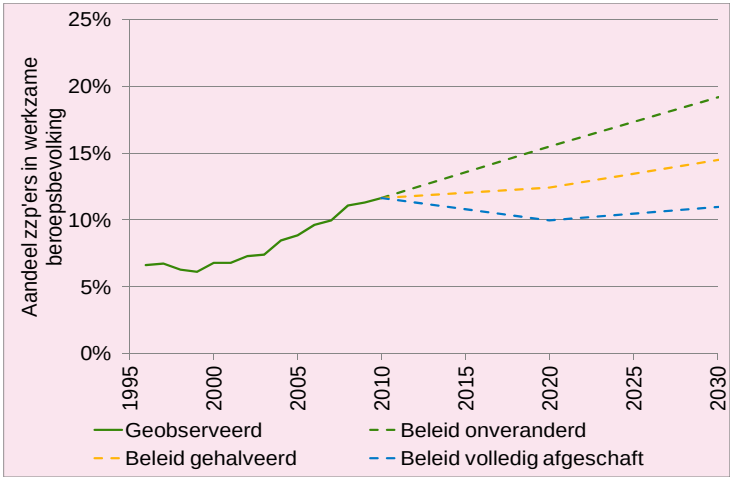
Cohorteffecten verklaren ongeveer tweederde van de groei in het aandeel zzp'ers tot 2020, omdat oudere cohorten, met een laag cohorteffect, vervangen worden door jongere cohorten, met een hoog cohorteffect. Dit proces zit zich door in de periode 2020 - 2030, waarin cohorteffecten een nog sterkere rol spelen. De groei door de leeftijdssamenstelling is nog steeds positief, maar wel minder sterk dan in voorgaande perioden omdat de vergrijzing langzaam af gaat nemen. De rol van sector is beperkt, maar draagt wel positief bij aan de groei als de toenemende trend in de zakelijke dienstverlening voort zal zetten. Het al dan niet voortzetten van beleid is sterk van invloed is op de ontwikkeling in het aandeel zelfstandig ondernemende mannen. In scenario 2 wordt het beleid gedeeltelijk teruggedraaid en blijft het aandeel zzp'ers in 2020 min of meer gelijk (12%). In 2030 stijgt het door naar 14%. In scenario 3, waarin het beleid volledig wordt afgeschaft, bedragen deze percentages respectievelijk 10% en 11% procent.

Wat is de verwachte ontwikkeling van het aandeel zelfstandig ondernemende vrouwen? Het verschil tussen de scenario's is klein. Het aandeel zzp'ers stijgt naar 8 à 9% in 2030. De groei ten opzichte van 1996 is voor ongeveer de helft toe te schrijven aan de toenemende leeftijd van participerende vrouwen. Naast leeftijd is ongeveer een kwart van de groei toe te schrijven aan een toenemend opleidingsniveau. Cohorteffecten zijn minder sterk bij vrouwen, maar zij nemen wel een steeds groter deel van de groei voor hun rekening.

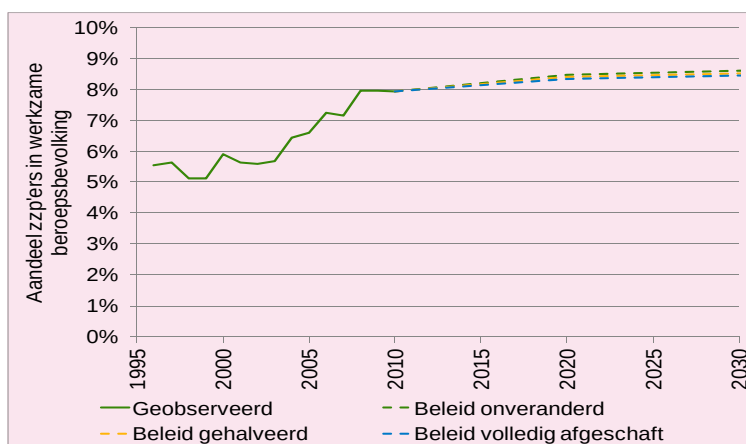
Tabel 5 Scenario aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking, mannen en vrouwen

	2010	2020	2030
Mannen			
Beleid onveranderd	12%	15%	19%
Beleid gehalveerd	12%	12%	14%
Beleid volledig afgeschaft	12%	10%	11%
Vrouwen			
Beleid onveranderd	8%	8%	9%
Beleid gehalveerd	8%	8%	9%
Beleid volledig afgeschaft	8%	8%	8%

Figuur 12 Scenario aandeel zzp'ers (mannen)

Figuur 13 Scenario aandeel zzp'ers (vrouwen)

De invloed van beleid nader belicht

In de scenario's is tot nog toe verondersteld dat de helft van de cohorteffecten gerelateerd is aan het beleid. Hoe veranderen de resultaten als we deze veronderstelling loslaten? Voor vrouwen is de invloed van cohorteffecten betrekkelijk gering. Variatie in de grootte van het beleidseffect (als onderdeel van het cohorteffect) heeft daarom geen noemenswaardige invloed op het aandeel zzp'ers in de vrouwelijke werkzame beroepsbevolking. Gegeven het gehanteerde model is het percentage van 9 in 2030 daarom robuust. Voor mannen is sprake van belangrijke cohorteffecten. Het aandeel van beleidseffecten daarin heeft daarom noemenswaardige gevolgen voor de uitkomsten in de scenario's. In het (hypothetische) uiterste geval dat het beleid in het geheel geen rol heeft gespeeld, degenereren scenario 2 en scenario 3 tot scenario 1. De uitkomst in 2030 is dan in alle scenario's 19%. In het andere (hypothetische) uiterste geval waarin het cohorteffect volledig samenvalt met beleidseffecten - en dus het sociaal-culturele normeffect irrelevant is - neemt de spreiding over de scenario's juist toe. Halvering of afschaffing van het beleid leidt in dat geval tot een aandeel zzp'ers in 2030 van respectievelijk 14 en 11%. Omdat het laatste percentage bijna gelijk is aan dat van 2010, kan geconcludeerd worden dat een verdere stijging van het aandeel zzp'ers waarschijnlijk is. Het aandeel zzp'ers wordt immers enkel 11% als (i) het sociaal-culturele normeffect nihil is en (ii) alle beleid met betrekking tot zzp'ers volledig wordt afgeschaft. In alle andere gevallen is sprake van een verdere stijging van het aandeel zzp'ers in de mannelijke werkzame beroepsbevolking.

De invloed van de sociaal-culturele norm nader belicht

In de scenario's wordt verondersteld dat de cohorteffecten in de toekomst niet verder stijgen. Deze aanname impliceert dat de sociaal-culturele norm vanaf 2010 wordt 'bevrozen': toekomstige generaties kennen dezelfde normen ten aanzien van zzp'ers als de jongste generaties in 2010. Als deze aanname wordt losgelaten, dan beïnvloedt dit vooral het scenario voor mannen. Het eindniveau in 2030 ligt dan in alle scenario's hoger. Voor vrouwen geldt dit in mindere mate.

Conclusie: gestage groei

Het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking stijgt na 2020 hoogstwaarschijnlijk verder. De groei bij vrouwen wordt gedomineerd door leeftijdsopbouw en opleidingsniveau. De verdere ontwikkeling van deze determinanten leidt tot een groei van het aandeel zzp'ers in de vrouwelijke werkzame beroepsbevolking van 8% in 2010 tot ongeveer 9% in 2030. De groei bij mannen wordt door meerdere factoren beïnvloed. Bij ongewijzigd beleid stijgt het aandeel zzp'ers in de mannelijke werkzame beroepsbevolking van 12% in 2010 tot 19% in 2030. Als het stimuleringsbeleid met betrekking tot zzp'ers wordt verminderd, dan is de groei na 2010 kleiner (maar niet afwezig). Als echter de sociaal-culturele norm met betrekking tot ondernemerschap zich verder ontwikkelt dan kan het aandeel mannelijke zzp'ers in 2030 juist hoger uitvallen.

Scenario's voor twee sectoren

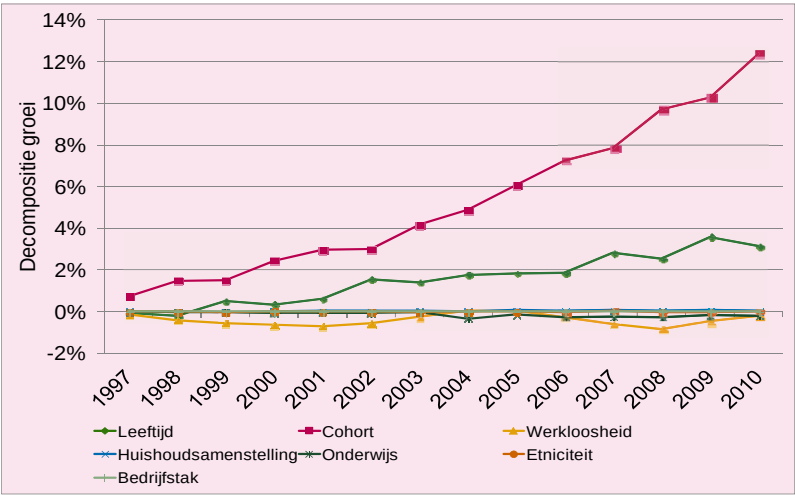
De bovenstaande bevindingen hebben betrekking op de groep zzp'ers als geheel. Hierbij kan de kanttekening worden geplaatst dat de resultaten anders uit kunnen pakken per sector. Om een completer beeld te krijgen van de toekomstontwikkeling van het aantal zzp'ers staan we daarom kort stil bij de scenario's voor de bouwsector en zakelijke dienstverlening.

De bouwsector

Allereerst staan we stil bij de ontwikkeling van het aandeel zzp'ers in de mannelijke werkzame beroepsbevolking in de bouw. Het aantal vrouwelijke zzp'ers in de bouwsector is nauwelijks relevant en wordt daarom niet in de discussie betrokken. Het aandeel zzp'ers in de bouw is gestegen van 7,6% in 1996 naar 20,3% in 2010. Zowel het niveau van het aandeel zzp'ers als de stijging liggen boven het gemiddelde.

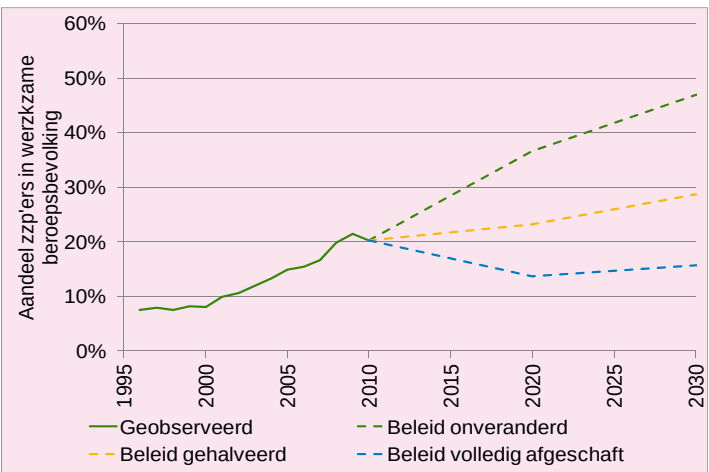
Figuur 14 laat zien dat cohorteffecten hier een bepalende rol in hebben gespeeld. Ongeveer 80% van de groei tussen 1996 en 2010 hangt samen met cohorteffecten.

Figuur 14 Decompositie groei aandeel zzp'ers ten opzichte van 1996 in de bouw (mannen)

Op basis van dezelfde methodiek als in het voorgaande stijgt het aandeel zzp'ers in de bouw bij onveranderd beleid van 20,3% in 2010 naar 47% in 2030. Bij gedeeltelijke afschaffing van het stimuleringsbeleid voor zzp'ers is dat 29% in 2030 en bij volledige afschaffing 16%. In deze scenario's is verondersteld dat de helft van het cohorteffect wordt gedreven door beleid en de andere helft door sociale normen. Als het beleidseffect belangrijker is dan het normeffect, dan kan afschaffing van het stimuleringsbeleid tot een lager aandeel leiden.

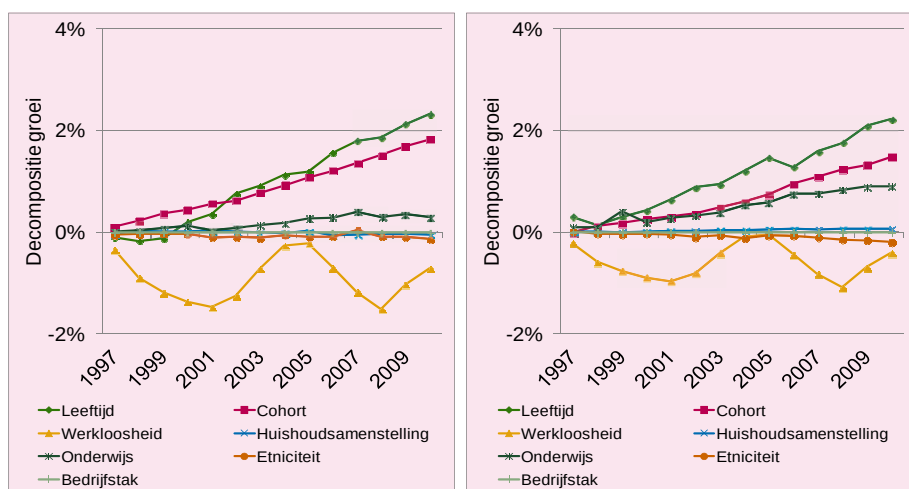
Figuur 15 Prognose aandeel zzp'ers (mannen in de bouw)

Zakelijke dienstverlening

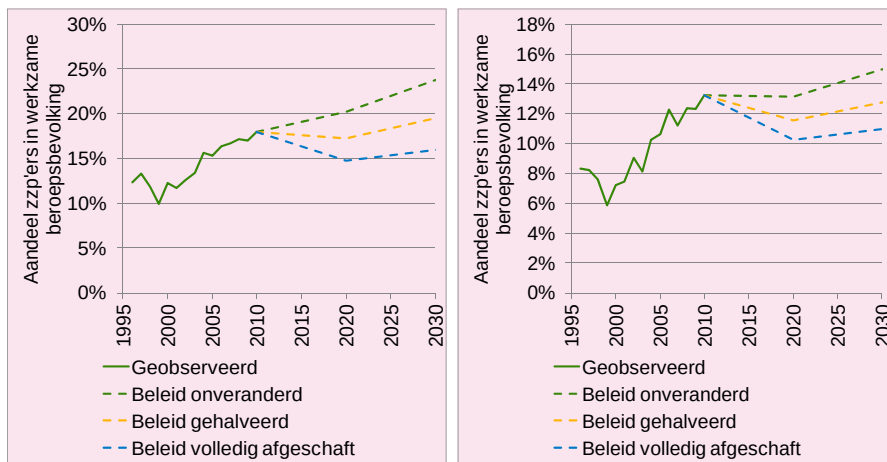
In de zakelijke dienstverlening is het aandeel zzp'ers gestegen van 12,3% naar 18,0%. Zowel het niveau van het aandeel zzp'ers als de stijging liggen boven het gemiddelde. In tegenstelling tot de bouw is het cohorteffect niet de belangrijkste verklarende factor voor de groei in het aandeel zzp'ers in de zakelijke dienstverlening. Figuur 16 laat zien dat leeftijd de meeste groei voor rekening neemt voor vrouwen. Bij mannen is het effect van leeftijd en cohort ongeveer gelijk, hoewel het effect van leeftijd wel sneller stijgt over de tijd. Wat verder opvalt bij zowel mannen als vrouwen is het sterke effect van werkloosheid. In 2001 is de groei ruim anderhalf procent lager door de lage stand van de werkloosheid.

Figuur 16 Decompositie groei aandeel zzp'ers ten opzichte van 1996 in de zakelijke dienstverlening (mannen links, vrouwen rechts)

Het werkloosheidspercentage ligt in 2010 met een percentage van 5,4 boven het in de scenario's veronderstelde evenwichtsniveau van 4. Het anticyclische karakter van het aandeel zzp'ers in de zakelijke dienstverlening leidt daarom op termijn tot een lager aandeel zzp'ers. Anders geformuleerd, het huidige hoge aandeel zzp'ers is naar boven toe vertekend door de slechte stand van de conjunctuur. Wanneer de conjunctuur op termijn weer aantrekt zullen meer mensen de mogelijkheid en/of de wens hebben om een baan in loondienst te accepteren. In het scenario waarin het beleid volledig wordt afgeschaft daalt het aandeel zzp'ers van 2010 tot 2030 naar 16%. Bij een gedeeltelijke afschaffing is dit 20%. Bij ongewijzigd beleid loopt het aandeel zzp'ers op tot bijna 24% in 2030. Bij vrouwen daalt het aandeel zzp'ers bij volledige afschaffing van 13% in 2010 naar 11% in 2030. Bij ongewijzigd beleid blijft het aandeel in 2020 gelijk aan 13% en stijgt naar 15% in 2030.

Figuur 17 Prognose aandeel zzp'ers in de zakelijke dienstverlening (mannen links, vrouwen rechts)

Het aandeel zzp'ers in de bouw is spectaculair gegroeid en zal verder groeien. Het huidige aandeel bedraagt 20% en kan doorgroeien naar 30 à 47% in de twee gunstigste scenario's. Het aandeel zzp'ers in de zakelijke dienstverlening is eveneens sterk gegroeid, maar hier wordt geen grote groei meer verwacht. De reden hiervoor is dat een deel van de groei van cyclische aard is geweest. Voor mannen wordt een stijging voorzien van 18% nu naar 16 à 24% in 2030. Voor vrouwen stijgt het aandeel van 13% naar 13 à 16%.

3.5 Slotbeschouwing

Het aandeel zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) in de werkzame beroepsbevolking is gestegen van 6,2% in 1996 naar 9,8% in 2010. De stijging bij zowel mannen - van 6,6 naar 11,6% - als bij vrouwen - van 5,5 naar 7,9% - hangt sterk samen met cohort- en leeftijdseffecten, welke ongeveer 90% van de stijging verklaren. Cohorteffecten bestaan uit een sociaal-culturele ontwikkeling en de effecten van beleid. Het leeftijdseffect is een samenstellingseffect: ouderen zijn vaker zzp'er, waardoor een vergrijzende samenleving meer zzp'ers krijgt. De stijging van het aandeel zzp'ers bij mannen houdt daarnaast in mindere mate verband met sectorsamenstelling, en bij vrouwen met het gestegen opleidingsniveau.

Het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking stijgt na 2020 hoogstwaarschijnlijk verder. De leeftijdsopbouw en het opleidingsniveau domineert verdere groei bij vrouwen. De ontwikkeling van deze determinanten leidt tot een groei van het aandeel zzp'ers in de vrouwelijke werkzame beroepsbevolking van 8% in 2010 tot ongeveer 9% in 2030. Verschillende

factoren beïnvloeden de groei bij mannen. Bij ongewijzigd beleid stijgt het aandeel zzp'ers in de mannelijke werkzame beroepsbevolking van 12% in 2010 tot 19% in 2030. Als het stimuleringsbeleid met betrekking tot zzp'ers wordt verminderd, dan is de groei na 2010 kleiner (maar niet afwezig). Als echter de sociale norm met betrekking tot ondernemerschap zich verder ontwikkelt dan kan het aandeel mannelijke zzp'ers in 2030 juist nog hoger uitvallen. Bij vrouwen is ook sprake van een stijging, maar in veel beperktere mate.

Het aandeel zzp'ers in de bouw is spectaculair gegroeid en zal naar verwachting verder groeien. Het huidige aandeel bedraagt voor mannen 20% en kan doorgroeien naar 29 à 47% in 2030, afhankelijk van het beleid en de sterkte van het sociale normeffect. Het aandeel zzp'ers in de zakelijke dienstverlening is eveneens sterk gegroeid, maar hier verwachten we slechts een bescheiden groei. De reden hiervoor is dat een deel van de groei van cyclische aard is geweest. Een verdere groei zal hoogstens nog enkele procentpunten bedragen.

Onze algehele conclusie is dat het aandeel zzp'ers in de toekomst verder zal stijgen. Het zal niet de nieuwe norm worden op de arbeidsmarkt, maar de groep is groeiende en roept nieuwe vragen op rondom zowel fiscaal en arbeidsmarktbeleid als sociale zekerheid. In het volgende hoofdstuk gaan we nader in op de consequenties voor het stelsel van sociale zekerheid.

4 *Consequenties: sociale zekerheid*

4.1 *Inleiding*

In dit hoofdstuk gaan we in op de consequenties van de verwachte groei van zzp'ers voor het stelsel van sociale zekerheid. Iedereen kan zich bij sociale zekerheid wel een voorstelling maken. Als we kijken naar de personele werkingssfeer kan het bijvoorbeeld gaan om volksverzekeringen (AOW, AWBZ, ANW) die zich richten op alle ingezetenen van een land en om werknemersverzekeringen (WIA, WW en ZW). Sociale zekerheid heeft veel te maken met gevoelens van onderlinge solidariteit. Allereerst kan het gaan om de factor eigenbelang; via sociale zekerheid kunnen persoonlijke risico's worden gecollectiviseerd. Individuele risico's zoals ouderdom kunnen immers iedereen overkomen, waardoor het (financieel) aantrekkelijk wordt om deze risico's met elkaar in een groter verband te delen. Tegelijkertijd is sociale zekerheid verbonden met het besef te behoren tot eenzelfde gemeenschap. Dit gaat verder dan het simpelweg nastreven van het eigenbelang, men voelt zich als het ware moreel verplicht om bij te dragen aan zwakkeren in de samenleving en hiermee aan sociale zekerheid (zie ook De Swaan, 1989).

Zzp'ers vallen, vanzelfsprekend, buiten de werknemersverzekeringen omdat ze niet in dienstbetrekking werkzaam zijn. Er was weliswaar ooit een aparte verzekering voor zelfstandigen (de WAZ) maar deze is in 2004 afgeschaft. Wel hebben zzp'ers, net als andere burgers, recht op volksverzekeringen zoals de AOW. Een terugkerend discussiethema als het gaat om zzp'ers en sociale zekerheid is de vraag welke positie zzp'ers in (moeten) nemen in het sociale stelsel. De meningen lopen hierbij vaak sterk uiteen, van volledige collectivisering van risico's via publieke systemen tot volledige verzekering op de private markt. De inzet van dit hoofdstuk is om via een aantal expertinterviews (zie bijlage) op zoek te gaan naar de meest adequate sociale bescherming voor zzp'ers. We hebben hierbij oog voor het 'vrije karakter' van zzp'ers en hun opvattingen over sociale zekerheid (paragraaf 2) en de heterogene samenstelling van deze groep en de risico's die ze loopt (paragraaf 3). In het volgende hoofdstuk doen we een concrete poging om te komen tot een sociale hervormingsagenda voor zzp'ers. Het feit dat het aantal zzp'ers in de toekomst stijgt, de vergrijzing van de bevolking en dat de betaalbaarheid en het

maatschappelijke draagvlak van sociale zekerheid potentieel onder druk komt te staan, vraagt in onze beleving om bezinning.

Dit hoofdstuk baseren we op 13 gesprekken met experts rondom het thema zzp-schap en sociale zekerheid (zie bijlage). De geïnterviewden zijn afkomstig uit de wetenschap en (beleids)praktijk. Het is goed om erop te wijzen dat dit hoofdstuk een synthese is van de gevoerde gesprekken. Dit betekent vanzelfsprekend dat de door ons voorgestelde aanpak niet de mening hoeft te zijn van een individuele respondent.

4.2 *Zzp'ers en opvattingen over sociale zekerheid*

Voordat we ingaan op het nut van een mogelijke hervormingsagenda voor zzp'ers moeten we eerst zicht krijgen op de opvattingen van zelfstandigen over sociale zekerheid. Wat is hier eigenlijk over bekend? Allereerst weten we dat de overgrote meerderheid van alle zzp'ers aangeeft 'uit vrije keus' zelfstandige te zijn geworden. Vroonhof et al. (2008) becijferen dat dit het geval is voor 95% van de door hun ondervraagde zzp'ers.⁴¹ Ook uit recent onderzoek komt naar voren dat maximaal 10% van alle zzp'ers lijkt te starten door een gebrek aan baanmogelijkheden. Het eigen baas kunnen zijn en het zelf invulling kunnen geven aan de arbeidsinhoud zijn de belangrijkste startmotieven (De Vries et al., 2011). Wat heeft dit alles te maken met sociale zekerheid? Wat ons betreft dat we er in ieder geval sterk rekening mee moeten houden dat zzp'ers een voorkeur hebben voor het maken van 'vrije keuzes'. Bovendien weten we uit de literatuur dat zelfstandigen minder risico-avers zijn dan andere personen (zie bijvoorbeeld Ekelund et al., 2005). Deze bevindingen; een voorkeur voor het maken van persoonlijke keuzes (dan wel het belang van individuele keuzevrijheid) en een minder risico-averse persoonlijkheid, maken ons duidelijk dat collectief verplichte regelingen hoogstwaarschijnlijk minder goed aansluiting vinden bij de zzp'er. Het is daarmee sterk de vraag of deze groep aan verplichte sociale zekerheid wil meebetalen. Onderzoek van Dekker (2011) laat zien dat zzp'ers inderdaad negatief staan tegenover sociale regelingen, maar vooral als deze regelingen werkgerelateerd zijn (zoals het werkloosheidsrisico). Dit zijn in de beleving van zzp'ers de risico's van het (ondernemers)vak waarvoor men zelf moet opdraaien. Daarentegen lijkt de groep gemiddeld genomen minder afwijzend te staan tegenover een basispakket aan sociale regelingen in het geval van risico's die minder goed zijn te beïnvloeden, zoals ouderdom en arbeidsongeschiktheid. Dit roept direct de vraag op wat de huidige mogelijkheden zijn voor zzp'ers om zich tegen deze moeilijk beïnvloedbare (of: externe) risico's

41 Boot (2012) tekent hierbij wel aan dat deze uitkomsten zijn gebaseerd op zzp'ers die staan ingeschreven bij de Kamer van Koophandel (KvK). Opdrachtnemers met slechts één opdrachtgever staan in mindere mate ingeschreven bij de KvK.

te verzekeren. Volstaan de bestaande regelingen of moet er sprake zijn van nieuwe regelgeving ten aanzien van zzp'ers?

4.3 Een heterogene groep staat verbondenheid in de weg?

Op basis van de vorige paragraaf stellen we vast dat zzp'ers in het algemeen autonomie wensen in de werkomgeving, gemiddeld minder risicomijdend zijn en hoogstwaarschijnlijk geen voorkeur hebben voor deelname aan verplichte nationale stelsels van sociale zekerheid. Tegelijkertijd constateren we dat dit afhankelijk kan zijn van het type risico waarover we spreken. In het vervolg van dit hoofdstuk beperken we ons tot een aantal centrale risico's waartegen het stelsel van sociale zekerheid bescherming biedt: armoede (bijstandsverlening), arbeidsongeschiktheid (arbeidsongeschiktheidsverzekering), ouderdom (pensioen) en kennisveroudering (scholing). Het werkloosheidsrisico laten we buiten beschouwing aangezien eerder is vastgesteld dat acceptatie voor aanvullende verzekering voor dit risico onder zzp'ers laag is (Dekker, 2011). We vragen ons in deze paragraaf in het kort af op welke wijze zzp'ers zich op dit moment kunnen verzekeren tegen de verschillende risico's en welke knelpunten zich voordoen. De bevindingen zijn aanleiding voor het bedenken van alternatieven in hoofdstuk 5.

Armoede

Ondernemers hebben gemiddeld genomen grotere kansen op een laag inkomen dan andere groepen op de arbeidsmarkt (Folkeringa et al., 2012). Anderzijds is bekend dat het inkomen van ondernemers fluctueert met de conjunctuur (bijvoorbeeld via een daling van de tarieven tijdens de crisis). Kijken we naar het gemiddeld persoonlijk inkomen van zzp'ers dan valt op dat het inkomensverschil met werknemers zeer beperkt is, waarbij ondernemers met personeel het hoogste inkomen verdienen (zie Leufkens et al., 2011). Armoede is echter, vooral in een periode van economische crisis, (ook) voor zzp'ers een probleem (SCP, 2011). Om armoedeproblemen tegen te gaan is het Besluit Bijstandsverlening Zelfstandigen (BBZ) in het leven geroepen. Dit voorziet in een tijdelijk inkomen bij financiële problemen. Zzp'ers komen hierbij in aanmerking voor een uitkering die aanvult tot het bijstandsniveau. Voor gevestigde zelfstandigen gaat het in beginsel om een periodieke uitkering van maximaal 12 maanden (deze kan worden verlengd met 24 maanden), maar het kan ook gaan om het krijgen van een rentedragende lening tot een maximumbedrag van € 185.402. Voor zelfstandigen die starten vanuit een uitkering is er eveneens de mogelijkheid van een rentedragend krediet van maximaal € 32.905 en men kan gedurende maximaal 36 maanden een periodieke uitkering ontvangen om zo het bedrijf op te starten. Tot slot bestaat er een aparte regeling voor oudere zelfstandigen (55 jaar en ouder). Onder

bepaalde voorwaarden komt deze groep in aanmerking voor aanvullende bijstand (tot aan bijstandsniveau). De gemeente is in al deze gevallen verantwoordelijk voor de uitvoering. De SER (2010) constateerde eerder dat de grootste praktijkproblemen rondom de BBZ liggen in:

- onvoldoende bekendheid met de BBZ-regeling;
- onvoldoende samenwerking op regionaal niveau (denk bijvoorbeeld aan KvK, ROC en gemeente);
- verschillen in uitvoering van de BBZ op lokaal niveau;
- onvoldoende toegankelijkheid voor groepen ondernemers rondom het minimumniveau.

We onderschrijven, op basis van onze gesprekken, de eerdere bevinding van de SER dat problemen zich vooral lijken te concentreren op het niveau van de uitvoering. We komen in het volgende hoofdstuk terug op mogelijkheden om deze problemen tegen te gaan.

Arbeidsongeschiktheid

Een tweede risico is langdurige ziekte. Zzp'ers zijn zelf verantwoordelijk voor het afdekken van het arbeidsongeschiktheidsrisico. Zij kunnen zich op dit moment vrijwillig bij UWV (binnen 13 weken na het starten van de onderneming) of via een particuliere verzekeraar verzekeren tegen de gevolgen van dit risico. Daarnaast is er een vangnetregeling voor zelfstandigen die moeilijk terecht kunnen op de private verzekeringsmarkt en zijn er verzekeringen die worden aangeboden via zzp-organisaties. Op het eerste gezicht lijken er dus voldoende mogelijkheden voor zzp'ers om zich te beschermen tegen arbeidsongeschiktheid. Maar we weten ook dat ongeveer de helft dit niet doet (RWI, 2009). Vooral bij zzp'ers met lagere inkomens is dit het geval. Redenen die uit het praktijkveld vaak naar voren worden gebracht zijn: de als te hoog gepercipieerde premies, te lage dekking, strenge voorwaarden om voor een verzekering in aanmerking te komen, maar ook het gegeven dat zzp'ers over reserves beschikken en zich daarom niet verzekeren. De vraag die voorligt is of de huidige mogelijkheden om je als zzp'er te verzekeren voldoende zijn, of dat aanpassing vereist is. Zijn er bijvoorbeeld nieuwe faciliteiten nodig waarop een beroep kan worden gedaan, zoals een collectieve en verplichte verzekering (Aerts, 2007) of is een zogenaamde opt-in mogelijkheid voor publieke verzekering gewenst? (zie bijvoorbeeld Nagelkerke et al., 2010).⁴²

Eerder hebben we vastgesteld dat een verplichte verzekering niet past bij zzp'ers, die bovenal behoefte lijken te hebben aan autonomie en

42 Een voorbeeld van een vrijwillig opt-in systeem voor zzp'ers is Oostenrijk (binnen de WW).

keuzevrijheid.⁴³ Daarnaast is een probleem met het collectief (vrijwillig) verzekeren tegen het arbeidsongeschiktheidsrisico de mogelijk averechtse selectie die ermee gepaard gaat. Wat bedoelen we hiermee? Zodra duidelijk is wie een verhoogd risico loopt op arbeidsongeschiktheid zullen mensen met lagere risico's ongetwijfeld niet mee willen betalen aan de pech van anderen. Dit mechanisme zal zich hoogstwaarschijnlijk voordoen in het geval van arbeidsongeschiktheid, waarvan we bijvoorbeeld weten dat jongeren en hogeropgeleiden aanzienlijk lagere kansen hebben om in te stromen in een arbeidsongeschiktheidsregeling dan ouderen en laagopgeleiden (SCP, 2012; Gesthuizen, 2008). Maatschappelijk gezien is het dan maar de vraag of de opt-in van zzp'ers in collectieve arrangementen bijdraagt aan de toekomstige betaalbaarheid van het stelsel. Bovendien kan het op vrijwillige basis verzekeren voor arbeidsongeschiktheid mogelijk ook bijdragen aan een intensievere concurrentie via aanpassing van de uurtarieven.

Een van de respondenten schetst overigens nog een ander scenario: verplichte publieke verzekering per sector. In sectoren met een bovengemiddelde instroom in de WGA en/of WIA zou sectorgerelateerde verplichte verzekering een reële mogelijkheid kunnen zijn. Het gaat dan om sectoren zoals de schoonmaak (reiniging), horeca (catering), industrie (steen, cement, glas en keramisch) en de bouw (zie UWV, 2012; 2010). De gedachte hierachter is dat we in deze sectoren bij uitstek te maken hebben met preciaire zzp'ers waarop risico's worden afgewenteld en voor wie verzekering een lastige opgave is. In tegenstelling tot dit beeld zien we dat zzp'ers in de bouw gemiddeld niet onderdoen voor andere zzp'ers als het gaat om het verzekeren tegen arbeidsongeschiktheid (EIB, 2010). We gebruiken deze sector als illustratie aangezien juist in de bouw veel gebruik wordt gemaakt van de diensten van zzp'ers.⁴⁴ De bevinding dat zzp'ers in de bouw niet achterblijven als het gaat om het verzekeren tegen inkomensverlies door ziekte, impliceert dat sectorgerelateerde verplichte verzekering niet direct voor de hand ligt. Bovendien is onze stelling dat verplichte verzekering haaks staat op het perspectief van autonomie en keuzevrijheid van de meeste zzp'ers.

Ouderdom

Uit eerder onderzoek is bekend dat een kwart van alle zzp'ers niet aan pensioenopbouw doet, daarnaast is er een bijna even grote groep met te weinig opbouw (SER, 2010). Waar heeft dit mee te maken? Uit onderzoek van het Platform Zelfstandige Ondernemers (PZO), eerder dit jaar, komt naar

43 Dit blijkt ook voortdurend uit ledenraadplegingen van zzp-organisaties. De leden van het Platform Zelfstandig Ondernemers (PZO) gaven bijvoorbeeld eerder in ruime meerderheid aan tegen verplichte collectieve verzekering te zijn (zie: <http://www.pzo-zzp.nl/nieuws/25-06-2010/15691356/Resultaten-PZO-mini-enqu%C3%AAtte-arbeidsongeschiktheid>).

44 Het aandeel zzp'ers in de totale bouwwerkgelegenheid is gestegen van 6% naar 15% in de periode 1999-2009 (EIB, 2010).

voren dat maar liefst 91% van haar achterban het aanbod van pensioenvoorzieningen onduidelijk en niet transparant vindt.⁴⁵ Wat zijn op dit moment de mogelijkheden voor zzp'ers als het gaat om de oudedagsvoorziening? Zzp'ers kunnen vandaag de dag (naast de reguliere AOW) een voorziening opbouwen via: de fiscale oudedagsreserve (FOR), lijfrentes, de pensioenregeling bij hun voormalige werkgever tot tien jaar na beëindiging voortzetten, pensioen opbouwen in eigen beheer, (fiscaalvriendelijk) sparen voor de oude dag (bijvoorbeeld via het eigen huis) en deelnemen aan verplichte beroeps- of bedrijfstakregelingen in de tweede pijler (dit geldt bijvoorbeeld voor schilders en stukadoors). Daarnaast liggen er voorstellen voor een collectieve Premiepensioeninstelling (PPI) voor zzp'ers (in de tweede pijler), waarbij ze zich vrijwillig kunnen aansluiten. De hamvraag die voorligt is: zijn er voldoende mogelijkheden voor zzp'ers om pensioen op te bouwen? En: is een PPI-regeling voor zzp'ers gewenst of is pensioenopbouw de verantwoordelijkheid van het individu? Het feit dat een substantieel deel van de zzp'ers te weinig aan pensioenopbouw doet, gekoppeld aan een beperkt pensioenbewustzijn (SER, 2008), vraagt wat ons betreft om het doordenken van een nieuwe pensioenvoorziening. Het opbouwen van geen of slechts een klein aanvullend pensioen en het hebben van weinig eigen vermogen (bijvoorbeeld via woningbezit) vergroot de kansen op (langdurige) armoede (en zorggebruik).

Kennisveroudering

Tot slot besteden we aandacht aan het thema duurzame inzetbaarheid. Algemeen bekend is dat posities op de arbeidsmarkt sterk samenhangen met behaalde scholingsniveaus. Bovendien neemt het belang van scholing toe op een internationale arbeidsmarkt, waarbij kennis en vaardigheden steeds minder lang bruikbaar zijn. Als we kijken naar de zzp'er, voor wie het op peil houden van zijn menselijk kapitaal van cruciaal belang is (vakinhoudelijk en ondernemersgericht), valt op dat bijna een kwart hiertoe geen activiteiten verricht (RWI, 2009). Als een zzp'er aan scholing deelneemt betaalt hij in verreweg de meeste gevallen de scholing. Wel kunnen zij onder voorwaarden in aanmerking komen voor een (Europese) opleidingssubsidie en zijn gemaakte opleidingskosten aftrekbaar. In het recente advies 'Werk maken van scholing' (SER, 2012) valt te lezen dat de Raad pleit voor meer aandacht voor de zzp'er als het gaat om scholing. Ook zou ze gebruik moeten kunnen maken van 'de infrastructuur van sectorale opleidingsfaciliteiten'. Tegen deze achtergrond ligt de volgende vraag voor: op welke wijze zijn voorwaarden te creëren voor zzp'ers om hun kennis op peil te houden? In de huidige discussie rondom dit onderwerp komt vaak de suggestie naar voren van een eigen scholingsfonds voor zzp'ers. Is dit de oplossing, hoe zou zo'n fonds er dan uit moeten zien, welke rol heeft de overheid, of liggen andere keuzes voor de hand? Het is

45 Zie: <http://www.pzo-zzp.nl/nieuws/11-01-2012/17882925/>
Onderzoek-PZO-85%25-van-zzp%E2%80%99ers-vindt-huidige-pensioenaanbod-te-duur.

noodzakelijk om eerst meer te weten van de wijze waarop zzp'ers op dit moment met kennisveroudering omgaan. Scholing heeft in de kern alles te maken met duurzame participatiebevordering en dus met werkloosheidsbestrijding. Ook voor zzp'ers neemt scholing een belangrijke plaats in; bijna driekwart doet aan kennisvermeerdering, vaak via opleidingen, trainingen, cursussen en workshops (RWI, 2009). Daarnaast geeft 33% van de zzp'ers die geen scholingsactiviteiten volgt aan dat zij kennis en vaardigheden op peil houdt tijdens het uitvoeren van opdrachten 'on the job' (SER, 2010). In de praktijk blijkt het dus relatief mee te vallen met het risico van kennisveroudering onder zzp'ers; ze doen wat scholingsactiviteiten betreft ook niet onder voor de gemiddelde werkende in loondienst (53% van de laatstgenoemde groep geeft aan cursussen/trainingen te hebben gevolgd in de periode 2008-2010; zie Borghans et al., 2011).⁴⁶ Een eigen scholingsfonds ligt gegeven de geschetste positie van zzp'ers niet onmiddellijk voor de hand. Een andere reden om terughoudend te zijn in de ontwikkeling van nieuwe scholingsarrangementen voor zzp'ers is de bevinding dat zzp'ers in het algemeen afwijzend staan tegenover het delen van risico's van de arbeid, dit zijn in hun beleving 'risico's van het vak' (Dekker, 2011).

Toch is nog een ander scenario denkbaar. In sectoren die gevoelig zijn voor kennisveroudering zoals (wetenschappelijk en hoger) onderwijs en zorg (CBS, 2006) en high-tech sectoren zoals de ICT (zie Neuman & Weiss, 1995) verdient het aanbeveling om door te denken over scholingsarrangementen voor zzp'ers. In alledrie de sectoren zijn echter vooral hoogopgeleide zzp'ers actief (De Vries & Vroonhof, 2010), waarvan we mogen verwachten dat vooral deze groep zich al bezighoudt met het op peil houden van kennis en vaardigheden. Tegelijkertijd weten we dat met name in de zorgsector in de toekomst grote problemen zijn te verwachten in de personeelsbehoefte (ROA, 2011) en ook in de ICT verwacht men tekorten aan goed gekwalificeerd personeel (Wilthagen et al., 2012). Gericht sectorale scholingsmogelijkheden voor zzp'ers in sectoren die gevoelig zijn voor kennisveroudering én te maken krijgen met personeelstekorten liggen in dit geval voor de hand. Gedacht kan worden aan aansluiting van zzp'ers via de bestaande O&O-fondsen. Op CAO-niveau kunnen dan afspraken gemaakt worden over de wijze van financiering. Maar dat sectoren belang hebben bij voldoende en vakbekwaam personeel, zzp'er of niet, staat buiten kijf.

In deze paragraaf is kort stilgestaan bij een aantal klassieke risico's van de sociale zekerheid. Gegeven het 'vrije' en heterogene karakter van de groep zzp'ers (zie ook Bosch & Van Vuuren, 2010) ligt verplichte publieke verzekering niet voor de hand. Ook stellen we vast dat het principe van 'averechtse selectie' een belemmering kan zijn in het geval van het arbeidsongeschied-

46 OSA (2010) becijfert dat de deelname aan opleidingen of cursussen voor de totale groep zelfstandigen wel achterblijft ten opzichte van werkenden in loondienst in de periode 2002-2008.

heidsrisico en ligt bovendien concurrentie via de uurtarieven op de loer. Als het gaat om het risico van kennisveroudering constateren we dat er vooralsnog geen sprake is van een maatschappelijk probleem, terwijl een sectorale benadering perspectieven biedt. In het geval van armoede doen zich vooral problemen voor in de uitvoering. We concluderen verder dat de gebrekkige pensioenopbouw van zzp'ers een maatschappelijk probleem is. Op grond hiervan presenteren we in het volgende hoofdstuk ons herzienings-scenario.

5 *Sociale zekerheid en zzp: aandacht voor keuzevrijheid én bescherming*

We komen nu aan bij een toekomstscenario voor de sociale zekerheid. We hebben gezien dat de groei van het aantal zzp'ers gestaag toeneemt tot 2030. Vervolgens vragen we ons af welke toekomstige vormgeving van de sociale zekerheid zinvol is. De voorgaande bespreking van een viertal risico's illustreert wat ons betreft het belang om vooral na te denken over de vernieuwing van het beleid rondom armoede, ouderdom en kennisveroudering.

Armoede: aandacht voor preventie en publiek-private coalities

Aangaande de armoedeproblematiek hebben we gezien dat er voor zzp'ers een specifieke bijstandsregeling bestaat. Knelpunten zijn vooral de onbekendheid met de regeling en de ontoegankelijkheid (voor zzp'ers net boven het minimumniveau). Ook het verschil in uitvoering noemen we als aandachtspunt. Om te beginnen met de uitvoeringskwestie: iedere lokale casus is anders en vraagt dan ook om maatwerk door klantmanagers. Deze uitvoering past in een bredere decentraliseringsfilosofie, zoals we bijvoorbeeld tegenkomen in de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (Wmo). Het introduceren van universele regels staat dan haaks op de lokaal neergelegde verantwoordelijkheid. Een ander punt betreft de onbekendheid en ontoegankelijkheid van het Besluit bijstandverlening zelfstandigen (Bbz). Een specifiek zzp-beleid op gemeentelijk niveau is belangrijk. Zeker wanneer de groep groeit zullen lokale professionals meer aandacht moeten hebben voor zzp'ers en het instrumentarium dat ze ter beschikking staat. Uit eerder onderzoek is bekend dat van lokaal zzp-beleid bijna geen sprake is (RWI, 2010). Wanneer mensen vanuit een uitkering een eigen bedrijf willen beginnen, kan het lastig zijn om aan bedrijfskapitaal te komen. In het regeerakkoord van het kabinet Rutte-II lezen we dat het kredietplafond van microfinancier Qredits wordt verhoogd van €50.000 tot € 150.000. Dit is een goede ontwikkeling om mensen als zzp'er te laten participeren op de arbeidsmarkt. Echter, dit type beleid zal altijd gepaard moeten gaan met oplettendheid voor de valkuilen van het ondernemen. Voor starters (vanuit een uitkering) en gevestigde ondernemers in financiële problemen is vanuit preventief oogpunt een (meer) kritische houding nodig bij het (door)starten van een bedrijf. Publiek-private samenwerkingscoalities tussen partijen als UWV, Kamer van Koophandel, banken en gevestigde ondernemers kunnen behulpzaam zijn. Praktische voorbeelden

hiervan zijn gezamenlijke voorlichtingsbijeenkomsten, startersdagen en vrijwillige ondernemerscoaching door en voor zzp'ers. Ook het meer algemene ondernemerschapsonderwijs in Nederland is een ontwikkeling die we toejuichen. Een andere interessante suggestie om over door te denken is de door een respondent voorgestelde introductie van het vak 'arbeidsmarktkunde' binnen het voortgezet onderwijs. Leerlingen kunnen zo in contact komen met de voor- en nadelen en de risico's van het zelf ondernemen. Waar het ons om gaat is dat het zzp-schap een serieuze keuze is waarbij preventie van noodgedwongen uitval in de toekomst veel meer dan nu aandacht behoeft.

Ouderdom: premiepensioeninstelling voor zzp'ers

We hebben al uiteengezet dat bij een arbeidsmarkt met meer zzp'ers een collectief arrangement op het terrein van het ouderdomsrisico past. Maar welke regeling past daarbij? Wat ons - na externe consultatie - betreft is een premiepensioeninstelling (PPI) die in collectief verband pensioen opbouwt voor zzp'ers een optie. Zzp'ers kunnen hier vrijwillig gebruik van maken. Een nadeel van deze regeling is dat het een onzeker product betreft - de PPI kan geen zekerheid geven over het exacte rendement - maar het voordeel is dat bij voldoende deelname relatief goedkoop vermogen kan worden opgebouwd. Zzp'ers kunnen zelf beleggingskeuzes maken. In de zomer van 2012 is voor een dergelijk collectief pensioen een wetsvoorstel ontwikkeld, omdat een aanpassing van de Wet op het financieel toezicht (Wft) nodig is. De combinatie van individuele zeggenschap over de beleggingen, de vrijwillige keuze om deel te nemen, de kostenvoordelen van het in collectief verband verzekeren en het gegeven dat veel zzp'ers onvoldoende pensioenopbouw hebben, illustreren het belang van een nieuwe collectieve regeling op een flexibele arbeidsmarkt.

Ten slotte moet nogmaals worden opgemerkt dat een relatieve toename van het aantal zzp'ers op de arbeidsmarkt niet lijkt te vragen om nieuwe vormen van bescherming tegen risico's zoals werkloosheid en arbeidsongeschiktheid. Uit onze diagnose komt naar voren dat hoofdzakelijk het pensioenstelsel aanpassing behoeft. Of je nu zzp'er bent of werknemer in loondienst, oud worden we allemaal!

Kennisveroudering: het maken van sectorale afspraken

Onder invloed van technologische ontwikkelingen en veranderingen in de structuur van de werkgelegenheid is het belang van scholing (of: 'een leven lang leren') duidelijk toegenomen. Dat scholing belangrijk is voor de positie van een individu blijkt bijvoorbeeld uit het gegeven dat ieder jaar extra scholing een positieve invloed heeft op de groei van het loon (CPB, 2004). Daarnaast heeft scholing een positief effect op de arbeidsparticipatie van meer kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt, zoals werklozen en ouderen (Groot et al., 2008; Fouarge & Schils, 2008). Werkgevers kunnen scholing bevorderen door op sectoraal niveau afspraken te maken waarmee ook zzp'ers toegang krijgen tot scholingsfaciliteiten. Zeker in sectoren die in de toekomst

met personeelskrapte te maken krijgen en waarbij kennisveroudering een issue is, ligt het maken van sectorale scholingsafspraken voor de hand. Zowel werkgevers als zzp'ers kunnen gezamenlijk bijdragen aan de bekostiging van scholing(sprogramma's), zodra achterstanden in kennis dreigen te ontstaan.

Een nieuwe verantwoordelijkheidsverdeling tussen overheid, werkgever en individu

Op dit punt aangekomen is het tijd om de balans op te maken. Aan welke eisen moet een toekomstbestendig stelsel van sociale zekerheid straks voldoen? In het bestaande stelsel is op dit moment betrekkelijk weinig ruimte voor de zzp'er, die in de toekomst gestaag in aantal lijkt toe te nemen. Zelfs bij een (structurele) halvering van het stimuleringsbeleid verwachten we dat 14% van de mannelijke werkzame beroepsbevolking en 9% van de vrouwen actief is als zzp'er in 2030. Bij ongewijzigd beleid is deze stijging in grotere mate aanwezig. Vooral in de bouwsector is de rek er nog lang niet uit; het aandeel mannelijke zzp'ers in de bouw kan onder invloed van beleidseffecten en een veranderende sociale norm toenemen tot 29 à 47% in 2030. Kortom, het aandeel zzp'ers neemt in de toekomst verder toe, zij het dat deze verandering niet zal leiden tot een arbeidsmarkt waarbij het zelfstandig ondernemerschap de norm is. Maar een verdere stijging vraagt wél van het beleid om het sociale zekerheidsvraagstuk van zzp'ers te prioriteren. We pleiten op basis van ons onderzoek voor een benadering op macro-, meso- en micro-niveau. Op macro-niveau ligt het voor de hand om zzp'ers te ondersteunen bij hun pensioenopbouw door een PPI mogelijk te maken, op meso-niveau lijkt een sectorale benadering via openstelling van de O&O-fondsen een voor de hand liggend instrument. Onder het micro-niveau scharen we de 'spontane' initiatieven van zzp'ers zelf. Via de constructie van (zakelijke) netwerken en informele arrangementen, zoals broodfondsen in het geval van het arbeidsongeschiktheidsrisico, is een antwoord te vinden op risico's die te duur zijn om te verzekeren op de private markt. Over het geheel genomen vraagt een nieuw sociaal stelsel wat ons betreft dan ook om een combinatie van 'zware' (formele regelingen) en 'lichte' arrangementen ('informele regelingen) die bij uitstek passen bij het idee van 'vrijheid' en 'bescherming' in de 21^e eeuw.

Literatuur

Adema, W., Fron, P. & Ladaique, M. (2011). *Is the European Welfare State really more expensive?* Paris: OECD.

Aerts, M. (2007). *De zelfstandige in het sociaal recht*. Amsterdam: UvA.

Arum, R. & Mueller, W. (2004). *The Reemergence of self-employment*. Oxfordshire: Princeton University Press.

Beer, P. de (2004). Flexibilisering maakt banengroei fragiel, *ESB*, 89(4442): 434-436.

Beer, P. de, Van der Meer, P., Van Ruysseveldt, J. & Wielers, R. (2006). Ontwikkelingen op de Nederlandse arbeidsmarkt: werkgelegenheid, werkloosheid en inactiviteit, in: Van Ruysseveldt, J. van, & Van Hoof, J. (2006). *Arbeid in verandering*. Heerlen: Open Universiteit.

Beer, P. de (2007). How individualized are the Dutch? *Current Sociology*, 55(3): 389-413.

Berden, C., Dosker, R., Risseeuw, P. & Willebrands, D. (2010). *Markt en hiërarchie. Kosten en baten van het zzp-schap*. Amsterdam: SEO.

Blanchflower, D. (2000). Self-employment in OECD-countries, *Labour Economics*, 7: 471-505.

Blumberg, B. & De Graaf, P. (2004). Zelfstandig ondernemerschap in Nederland, *Mens & Maatschappij*, 79(1): 43-65.

Boot, G. (2012). *Zzp'ers: flexibiliteit, bescherming en zekerheid*. Leiden: Universiteit Leiden.

Borghans, L., Fouarge, D. & De Grip, A. (2011). *Een leven lang leren in Nederland*. Maastricht: ROA.

Born, J. van den, (2009). *The drivers of career success of the job-hopping professional in the new networked economy*. Amsterdam: Born To Grow.

Bosch, N., Roelofs, G., Van Vuuren, D. & Wilkens, M. (2012). *De huidige en toekomstige groei van het aandeel zzp'ers in de werkzame beroepsbevolking*. Den Haag: CPB.

- Bosch, N. (2011). Success of self-employment, in: Cörvers, F., Euwals, R. & De Grip, A. (2011). *Labour Market Flexibility in the Netherlands. The role of contracts and self-employment*. Den Haag: CPB.
- Bosch, N. & Van Vuuren, D. (2010). De heterogeniteit van zzp'ers, *Economisch Statistische Berichten*, 95: 682-684.
- Brown, S., Dietrich, M., Nunez, A. & Taylor, K. (2011). Self-employment and attitudes towards risk: Timing and unobserved heterogeneity, *Journal of Economic Psychology*, 32: 425-433.
- Bruce, D. (1999). Do husbands matter? Married women entering self-employment, *Small Business Economics*, 13(4): 317-329.
- Bruins, A. (2006). *Leven van het bedrijf*. Zoetermeer: EIM.
- Burchell, B., Deakin, S. & Honey, S. (1999). *The Employment Status of Individuals in Non-Standard Employment*. London: Report for the British Department of Trade and Industry.
- Cazes, S. & Nesporova, A. (2003). *Employment Protection Legislation (EPL) and its effects on Labour Market Performance*. Geneve: ILO.
- CPB (2004). *Macro Economische Verkenning 2005*. Den Haag: CPB.
- CPB (2009). *Arbeidsaanbod en gewerkte uren tot 2050*. Den Haag: CPB.
- CPB (2010). *Macro Economische Verkenning 2010*. Den Haag: CPB.
- CPB (2011). *Lage werkloosheid in grote recessie*. Den Haag: CPB.
- CBS (2006). *Kennis en economie 2006*. Den Haag: CBS.
- CBS (2007). *Jaarboek onderwijs in cijfers 2008*. Den Haag: CBS.
- CBS (2011). *De Nederlandse economie 2010*. Den Haag: CBS.
- CBS (2012). *Huishoudensprognose 2009-2050*. Den Haag: CBS.
- Creswell, J. (2009). *Research design: qualitative, quantitative and mixed methods approaches*. London: Sage.
- Dawson, C., Henley, A. & Latreille, P. (2009). *Why do individuals choose self-employment?*, IZA Discussion Paper 3974.
- Dekker, F. (2011). *Flexible Employment, Risk and the Welfare State*. Rotterdam: Academisch proefschrift.
- Dekker, F. & Veefkind, A. (2012). *Ondernemerschapsonderwijs: jong geleerd is oud gedaan*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Dekker, R. & Kösters, L. (2010). Zzp'ers in Nederland: de baanzekerheid voorbij?, *Sociaaleconomische trends*, 4^e kwartaal 2010, gedownload via www.cbs.nl.

- Dekker, R. & Kösters, L. (2011). De ontmythologisering van de zzp-trend, *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 27(3): 248-263.
- Dosker, R., Risseeuw, P., Willebrands, D. & Berden, C. (2011). Het verschil dat de zzp'er maakt, *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 27(3): 306-317.
- Drucker, P. (1999). *Management Challenges for the 21st Century*. New York: Harper Collins.
- EIB (2010). *Zzp'ers in de bouw*. Amsterdam: EIB.
- Ekelund, J., Johanson, E., Jarvelin, M-J. & Lichtermann, D. (2005). Self-employment and risk-aversion-evidence from psychological test data, *Labour Economics*, 12(5): 649-659.
- Erken, H., Jongsma, R. & Koot, P. (2011). Inkomen zelfstandigen in crisistijd, *Economisch Statistische Berichten*, 96(4621): 653-655.
- Es, F. van, & Vuuren, D. van, (2010). Een decompositie van de groei van het aandeel zelfstandigen in de beroepsbevolking, *TPEdigitaal*, 4(3): 126-148.
- European Foundation (2010). *Self-employed workers: industrial relations and working conditions*. Dublin: European Foundation.
- Evans, D. & Jovanovic, B. (1989). An estimated model of entrepreneurial choice under liquidity constraints, *The Journal of Political Economy*, 97(4): 808-827.
- EU (2010). *Self employment in Europe*. Luxembourg: EU.
- Felling, A. (2004). *Het proces van individualisering in Nederland: een kwarteeuw sociaal-culturele ontwikkeling*. Nijmegen: openbare rede bij het aftreden als hoogleraar Methodenleer.
- Folkeringa, M., Ruis, A. & Tan, S. (2009). *Monitor Inkomens Ondernemers*. Zoetermeer: EIM.
- Folkeringa, M., Vroonhof, P., Westhof, F. & Winnubst, M. (2012). *Een typologie van ondernemers met lage inkomens*. Zoetermeer: EIM.
- Fouarge, D. & Schils, T. (2008). *Training older workers. Does it help make them work longer?* Tilburg: OSA.
- FNV (2011). *De FNV en arbeidsmigratie uit Midden- en Oost-Europa*. Amsterdam: FNV.
- Genabeek, J. van, Gründemann, R. & Wevers, C. (2007). *De toekomst werkt*. Hoofddorp: TNO.
- Gesthuizen, M. (2008). Trends in de arbeidsmarktpositie van laagopgeleiden, *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 24(1): 36-50.

- Glocker, D. & Steiner, V. (2007). *Self-employment -A Way to End Unemployment?* Berlin: DIW Berlin.
- Groot, I., De Graaf, M., Hop, P., Kok, L., Fermin, B., Ooms, D. & Swinkels, W. (2008). *De lange weg naar werk. Beleid voor langdurig uitkeringsgerechtigden in de WW en de WWB*. Amsterdam: SEO.
- Hessels, S. & Vroonhof, P. (2003). *Zelden zo populair: het zzp-schap*. Zoetermeer: EIM.
- Heavenstone, D. (2010). National Context and Atypical Employment, *International Sociology*, 25(3): 315-347.
- Hipple, S. (2010). Self-employment in the United States, *Monthly Labour Review*, September 2010: 17-32.
- Howitt, D. & Cramer, D. (2007). *Methoden en technieken in de psychologie*. Pearson Education.
- ILO (2003). *The Scope of the Employment Relationship*, gedownload via <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc91/pdf/rep-v.pdf>.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization. Cultural, economic and political change in 43 societies*. Princeton.
- Kamer van Koophandel (2009). *Startersprofiel 2008*. Den Haag: Kamer van Koophandel.
- Kamer van Koophandel (2011). *Conjunctuurenquête Nederland*. Gedownload via www.kvk.nl/coen.
- Kautonen, T., Down, S., Welter, F., Vainio, P., Palmroos, J., Althoff, K. & Kolb, S. (2010). Involuntary self-employment as a public policy issue: a cross country European review, *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 16(2): 112-129.
- Kösters, L. & De Vries, R. (2010). Meer zelfstandigen zonder personeel geven er de brui aan, *CBS Webmagazine*, gedownload via www.cbs.nl.
- Le, A. (1999). Empirical studies of self-employment, *Journal of Economic Surveys*, 13(4): 381-416.
- Lok, R., Otten, F. & Leufkens, K. (2012). Financiële kwetsbaarheid van zelfstandigen zonder personeel, *ESB*, 97(4634): 280-282.
- Lunsing, H. (2011). *Potentiële groei en evenwichtswerkloosheid*. Den Haag: CPB.
- Mevissen, J. & Van den Berg, N. (2011). De januskop van de zzp'er, *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 27(3): 264-280.

- Mevissen, J., Heuts, L., Van Leenen, H. & Van den Berg, N. (2012). *Aan de slag als zzp'er?* Amsterdam: Regioplan.
- Millán, J. (2008). *Self-employment: a microeconomic approach*. Huelva: Universidad de Huelva.
- Ministerie van Economische Zaken (2007). Kabinetsbrief 'Werken aan ondernemend Nederland: het belang van zelfstandig ondernemerschap', december 2007.
- Ministerie van OCW (2012). *Trends in beeld 2012*. Den Haag: OCW.
- Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (2011). *Maatregelen arbeidsmigratie uit Midden- en Oost-Europa*, 14 april 2011.
- Muehlberger, U. & Pasqua, S. (2006). *Workers on the Border between Employment and Self-Employment*. International Centre for Economic Research.
- Nagelkerke, A., Plessen, W. & Wilthagen, T. (2011). *Van arbeidsverhouding naar verhouding tot de arbeid?* Tilburg: Netspar.
- Neuman, S. & Weiss, A. (1995). On the effects of schooling vintage on experience-earnings profiles: theory and evidence, *European Economic Review*, 39: 943-955.
- Noorderhaven, N., Wennekers, S., Hofstede, G., Thurik, R. & Wildeman, R. (1999). *Self-employment out of dissatisfaction: an international study*, gedownload via <http://www.tinbergen.nl/uvatin/99089.pdf>.
- OCW (2011). *Trends in Beeld 2011*. Den Haag: OCW.
- OESO (2000). *Employment Outlook*. Paris: OESO.
- OESO (2004). *Employment Outlook*. Paris: OESO.
- OSA (2010). *Trendrapport Aanbod van arbeid 2009*. Den Haag: OSA/SZW.
- Pels, D. (2004). *Op naar een economie van zelfstandigen*, gedownload via www.waterlandstichting.nl.
- Pleijster, F. & Van der Valk, P. (2007). *Van onbemind tot onmisbaar*. Zoetermeer: EIM.
- Praag, C. van, & Versloot, P. (2007). What is the value of entrepreneurship? A review of recent research, *Small Business Economics*, 29(4): 351-382.
- Praag, C. van, & Versloot, P. (2008). The economic benefits and costs of entrepreneurship: A review of the research, *Foundations and Trends in Entrepreneurship*, 4(2): 65-154.
- Praag, M. van, & Thurik, R. (2012). Canon deel 4: ondernemerschap, *ESB*, 97(4644): 580-583.

- Praag, P. van, (2006). *Politicologie: basisthema's en Nederlandse politiek*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- ROA (2011). *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2016*. Maastricht: ROA.
- Roman, C., Congregado, E. & Millan, J. (2009). Dependent self-employment as a way to evade employment protection legislation, *Small Business Economics*, doi: 10.1007/s11187-009-9241-3.
- RWI (2009). *ZZP'ers en hun marktpositie*. Den Haag: RWI.
- RWI (2010). *Ondersteuning van zzp'ers door gemeenten*. Den Haag: RWI.
- RWI (2011). *Sectorale arbeidsmarktinformatie*. Den Haag: RWI.
- Schmid, G. (2010). *The future of employment relations*. Amsterdam: AIAS.
- Schnabel, P. (2000). Een sociale en culturele verkenning voor de lange termijn, in: SCP (2000). *Trends, dilemma's en beleid*. Den Haag: SCP.
- Schnabel, P. (2004). *Individualisering en sociale integratie*. Den Haag: SCP.
- SCP (2005). *Arbeidsmobiliteit in goede banen*. Den Haag: SCP.
- SCP (2011). *Armoedesignalement 2011*. Den Haag: SCP.
- SCP (2012). *Belemmerd aan het werk*. Den Haag: SCP.
- SER (2008). *Op weg naar pensioenbewustzijn, de bevindingen van het debat pensioenbewustzijn*. Den Haag: SER.
- SER (2010). *Zzp'ers in beeld. Een integrale visie op zelfstandigen zonder personeel*. Den Haag: SER.
- SER (2012). *Werk maken van scholing*. Den Haag: SER.
- Stel, A. van, (2008). *Hoe beïnvloedt ondernemerschap economische groei?* Amsterdam: ACE.
- Swaan, A. de, (1989). *Zorg en de staat: welzijn, onderwijs en gezondheidszorg in Europa en de Verenigde Staten in de nieuwe tijd*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Taal, G. (2010). Helft bedrijfsleven gebruikt zelfstandigen zonder personeel, *CBS webmagazine*, 8 december 2010, gedownload via <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/informatie/deelnemers-enquetes/bedrijven-instellingen/coen/publicaties/2010-12-08-zzp.htm>.
- Tangian, A. (2004). Defining the flexicurity index in application to European countries.
- Düsseldorf: WSI Diskussionspapier Nr. 122.

- Theeuwes, J. (2010). De spelregels zijn veranderd, *ESB*, 95(4567): 13-14.
- Torenvlied, M. & Brouwer, P. (2004). *Sociale zekerheid en ondernemerschap*. Zoetermeer: EIM.
- Uhlener, L., Thurik, R. & Hutjes, J. (2002). *Postmaterialism as a cultural factor influencing entrepreneurial activity across nations*. Zoetermeer: EIM.
- Uhlener, L. & Thurik, R. (2007). Postmaterialism influencing total entrepreneurial activity across nations, *Journal of Evolutionary Economics*, 17(2): 161-185.
- Uurlings, N. (2009). *Van werknemer naar ondernemer*. Den Haag: CBS.
- UWV (2010). *Analyse stijging WIA-instroom*. Kennismemo 10/06. Amsterdam: UWV.
- UWV (2012). *WGA-instroom grote werkgevers in 2011*. Amsterdam: UWV.
- Versantvoort, M. (2010) Betaalde arbeid en zorg voor kinderen; concurrent of complementair? *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* 26(1): 27-38.
- Vries, N. de, & Vroonhof, P. (2010). *Stand van zaken zonder personeel*. Zoetermeer: EIM.
- Vries, N. de, Bangma, K. & Vroonhof, P. (2010). *Een kwestie van ondernemen*. Zoetermeer: EIM.
- Vries, N. de, Liebrechts, W. & Vroonhof, P. (2011). *Zelfbewust een zelfstandige positie*. Zoetermeer: EIM.
- Vroonhof, P., Tissing, H., Swaters, M. Bruins, A. & Davelaar, E. (2008). *Zelfstandigen zonder personeel*. Zoetermeer: EIM/ Bureau Bartels.
- Wennekers, S. & Folkerlinga, M. (2002). *The development of the self-employment rate in the Netherlands 1899-1997*. Zoetermeer: EIM.
- Wennekers, S., Thurik, R., Stel, A. van, & Noorderhaven, N. (2006). *Uncertainty Avoidance and the Rate of Business Ownership Across 21 OECD Countries, 1976-2004*. Rotterdam: ERIM.
- Wilthagen, T., Verhulst, E., Gonggrijp, L., Dekker, R. & Van der Meer, M. (2012). *Naar een nieuw Dutch Design voor flexibel én zeker werk*. Tilburg: Reflect.
- Wright, E. (1997). *Class Counts*. Cambridge: University of Cambridge.
- WRR (2007). *Investeren in werkzekerheid*. Den Haag: WRR.
- Zwinkels, W., Ooms, D. & Sanders, J. (2009). *Omvang, aard en achtergronden van baan-baanmobiliteit*. Den Haag: TNO/RWI.

Geraadpleegde websites

statline.cbs.nl

www.cbs.nl

www.fnv-kiem.nl

www.geert-hofstede.com

www.kvk.nl

www.oecd.org

<http://agentschap.szw.nl>

www.rijksoverheid.nl

www.wageindicator.org

<http://www.depers.nl/economie/564368/Kamp-en-Kamer-worstelen-met-zzpers.html>

Bijlage

Lijst van gesproken personen

Paul de Beer (Universiteit van Amsterdam)

Nicole Bosch (Centraal Planbureau)

Melle van Dijk (PZO)

Linde Gonggrijp (FNV Zelfstandigen)

Kees Goudswaard (Universiteit Leiden)

Hester Houwing (UWV)

Maaten Post (Stichting ZZP-Nederland)

Dirk Scheele (Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid)

David Uijl (Kamer van Koophandel)

Romke van der Veen (Erasmus Universiteit Rotterdam)

Evert Verhulp (Universiteit van Amsterdam)

Mies Westerveld (Universiteit van Amsterdam)

Ton Wilthagen (Universiteit van Tilburg)

Colofon

Opdrachtgever

Auteurs

Omslag

Uitgave

Instituut Gak

Dr. F.P.S. Dekker

Dr. M.M.J. Stavenuiter

Ontwerppartners, Breda

Verwey-Jonker Instituut

Kromme Nieuwegracht 6

3512 HG Utrecht

T (030) 230 07 99

E secr@verwey-jonker.nl

I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website:

<http://www.verwey-jonker.nl>.

ISBN 978-90-5830-550-3

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2012.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.

Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

De arbeidsmarkt verandert. Naast het werken in loondienst kiezen steeds meer mensen voor het werken als zelfstandige zonder personeel (zzp). Volgens het CBS zijn er op dit moment 760.000 mensen als zzp'er actief. Een belangrijke vraag is of deze groep in de toekomst groter wordt en wat dit vervolgens betekent voor het stelsel van sociale zekerheid. In opdracht van Instituut Gak schetsen de onderzoekers op basis van cijfermateriaal, literatuurstudie en interviews een aantal scenario's. Ze concluderen dat er in de toekomst een toename is te verwachten van het aantal zzp'ers. Als het gaat om de bescherming tegen sociale risico's zoals ouderdom, arbeidsongeschiktheid en kennisveroudering pleiten de auteurs voor een combinatie van arrangementen op macro-, meso- en microniveau. Speciale aandacht vragen de onderzoekers voor het gegeven dat zzp'ers onvoldoende mogelijkheden hebben een pensioen op te bouwen.

